

YENİ TÜRK EDEBİYATININ PSİKOLOJİ KAYNAKLARI

İsmet EMRE*

ÖZET

Bu yazıda, Batılılaşma süreciyle ortaya çıkan Yeni Türk Edebiyatının psikoloji kaynakları araştırılmıştır. Yeni Türk Edebiyatı, Tanzimat Fermanının ilanıyla birlikte edebi türlerde ve genel olarak edebiyat anlayışında ciddi değişikliklerin olduğu sürece verilen isimdir. Bu süreçte, kuşkusuz edebi türlerin doğası Batı edebiyatı etkisinde dönüşüm yaşadığı gibi yeni edebi türler de ortaya çıkmıştır. Roman, kısa hikâye, tiyatro, günlük, fıkra, deneme, makale gibi türler bize Batı dünyasından geçmiştir.

Yeni Türk Edebiyatını psikoloji doğrudan ve dolaylı şekilde etkilemiştir. Özellikle 20. yüzyılın başından itibaren gerek Batılı edebi türlerin yaygınlık kazanmaları ve bunların psikolojiyle olan yakın bağı, gerekse psikoloji biliminin tam da bu süreçte özerk hâle gelerek yaygınlık alanını genişletmesi edebiyatın psikolojiden etkilenmesini zorunlu hâle getirmiştir.

Yeni Türk Edebiyatı, psikolojiden yazar-öznenin doğası, yaratma süreçleri; edebi eserin doğası, işlevi, etkinlik alanı ve edebiyat biliminin yöntemleri bakımından etkilenmiş görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, edebiyat bilimi, Yeni Türk Edebiyatı, yazar, edebi eser, psikoloji, psikanalitik, psikiyatri, yorum.

* Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, emre.ismet@gmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

PSYCHOLOGY SOURCES OF NEW TURKISH LITERATURE

ABSTRACT

This article investigates the psychology sources of the New Turkish Literature that emerged with the westernization period. New Turkish Literature is the name given to the period in which some serious changes took place in the literary genres and general concept of literature following the declaration of Ottoman Reforms "Tanzimat Fermanı". This period saw both the influence of western literature that transformed the characteristics of literary genres and some new genres that came into existence. Turkish literature borrowed from the west such types as the novel, short story, drama, diary, anecdote and essay writing.

Psychology had both direct and indirect influences on the New Turkish Literature. With the start of the 20th century, the prevalence of Western literary genres and their close affiliations with psychology as well as penetration of the science of psychology itself into a vast area human life made it impossible for literature not to be affected by psychology.

It appears that the New Turkish Literature was influenced by psychology in terms of the nature of the writer, creation period; the nature, function and domain of the literary work, and the methods of the science of literature.

Key Words: Literature, science of literature, The New Turkish Literature, writer, literary work, psychology, psychoanalysis, psychiatry, commentary.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

GİRİŞ

Bir alt disiplin olarak edebiyat psikolojisi, bugüne kadar terminolojik ifadenin ötesine geçerek uygulama alanına konamamıştır. Bu, hem edebiyat hem de psikoloji için büyük bir kayıptır. Çünkü her iki bilim disiplini de bu ara alanı kullanarak kendi alanları için fayda sağlayabilirler. Söz konusu imkandan bugüne kadar istifade edilmemiş olması büyük bir kayıp sayılabilir. Bununla birlikte, özellikle “edebiyatın psikolojisi”nin yapılabilmesi önündeki en büyük engellerden biri, hiç kuşkusuz, edebiyatın “psikoloji” kaynaklarının tam ve gerçek manasıyla tespit edilememiş olmasıdır. Sanat ve bilim olarak edebiyatı besleyen, destekleyen, onunla bir şekilde arasında bağ bulunan psikolojinin söz konusu destek noktalarının tespiti hem psikolojiye hem de edebiyata ciddi katkılar ve yeni olanak alanları açacaktır.

Yeni Türk edebiyatı adını verdiğimiz ve Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan dönemle birlikte edebiyatın doğası değişmiş, buna paralel olarak edebi türler çeşitlilik göstermiştir. Bunda, kuşkusuz Batılılaşmanın büyük yeri vardır. Aynı şekilde psikolojinin de Batıda ortaya çıkmış ve Batılı bir bilim olduğunu göz önünde bulundurursak, Batılılaşma sürecindeki edebiyatımızın psikolojiden yararlanmaması, en azından etkilenmemesi düşünülemez. Bu bakımdan, hem sanat olarak edebiyatın hem de edebiyat biliminin psikoloji kaynaklarının ortaya çıkarılması her ikisine de doğrudan yeni olanak alanları açacaktır. Edebiyat sanatı ile edebiyat bilimini psikoloji üç yönden etkilemiş görünmektedir: Edebi metinleri ortaya çıkaran yazarın psikolojisi, edebi metinlere hakim olan genel psikoloji ve edebiyat biliminin edebi eseri değerlendirirken başvurduğu yollardan biri olarak psikoloji...

Yazar-Öznenin Psikoloji Kaynakları

Doğalarındaki yakınlıktan dolayı psikoloji edebiyatı besleyen en ciddi çalışma alanlarından biri olagelmıştır. Her iki disiplin de insan ruhunun karmaşasındaki bilinmezlere eğilmeleri ve karanlık noktalarına uzanmaları bakımından yer yer benzeri yöntemleri kullanmak durumunda kalmışlardır. Bir anlamda edebiyat

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

ile psikoloji insan ruhunun farklı ortamlardaki dil kodlarıyla şifrelerini çözmeye uğraşı vermektedirler. Kuşkusuz, burada bize edebiyatın psikolojiye dönük kaynakları konusunda ipucu verecek en önemli çıkış noktalarından biri, “sıra dışı bir insan” olarak yazarın varlığıdır. Günlük yaşantısını bir tarafa bırakırsak yazar, masanın başına oturup yazmaya başladığı andan itibaren artık bilinçaltı okyanusundan bilinç kıyılarına malzeme taşıyan bir aracı olmakla kalmayıp aynı zamanda görünür dünyaya çoğu insanın ulaşmaya cesaret edemeyeceği bilinç dışı ve bilinç üstü alanlardan da ciddi veriler taşır. Bu yönüyle bakıldığında yazar-öznenin varlığı bizi doğrudan edebiyat psikolojisinin temellerini irdeleme ve oluşturmaya sevk eder. Psikoloji bilimi, yazar-öznenin sıradan insandan pek çok bakımdan farklı özellikleri bulunduğu üzerinde önemle durur. Örneğin, **yazarın** “fotoğrafik hayal gücüne” sahip olmasından tutun da sanatın bir nevroz olduğuna kadar pek çok yaklaşım sergilenmiştir. Wellek ile Warren’e göre “yazarlarda, daha ziyade şairlerde bulunduğu söylenen bir diğer özellik de ‘sinestesia’ denilen, çoğu zaman işitme ve görme organlarının veya iki ve daha fazla duyu organının birlikte çalışmasıdır. Buna renkli işitme denir. Mesela, bir trompet dinlerken kırmızı renk görmek gibi. Herhalde bu, renk körlüğü gibi, duyu organlarının görevlerinin tam anlamıyla gelişmemiş olduğu zamanlardan kalma ilkel bir özelliktir. Bununla beraber, ‘sinestesia’, insanın hayata karşı felsefi ve estetik davranışını açıklamak için edebiyatta bir çeşit benzetme yoluyla anlatım tekniği olarak sık sık karşımıza çıkmaktadır.”¹ Yazar-özneye özgü bu duyu ve duyu karışıklığını Wilhelm Reich “us yarılması” olarak tanımlamaktadır. Reich’e göre us yarılmasının doğal sonucu olarak ortaya çıkan “uzaklara dalıp giden bakışlar” sanatçılarda sıklıkla karşılaştığımız bir durumdur: “Sanat ya da bilim alanındaki büyük yaratıcının kendi içindeki güçlerle yakından ilgilendiği, kendi kafasındaki yaratıcı düşünceyi daha iyi izlemek için kendini günlük yaşamın hayhuyundan uzak duyumsadığı söylenebilir. *Sıradan insan* bu dalgınlığı kavrayamaz, buna ‘kaçıklık’ der; garip bulduğu, sıradanlığını tehlikeye düşüren her şeyi ‘akıl hastalıkları’ sınıfına yerleştirir. Ruh hastasının bütün dikkati

¹ WELLEK, Rene ve WARREN, Austin; **Edebiyat Biliminin Temelleri**, Çeviren: Ahmet Edip Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 106.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

kendi içindeki güçlere çevrilmiştir; üstün yetenekli adam gibi, o da bu güçlere kulak verir. Ancak ikisi arasındaki ayırım büyüktür: Üstün yetenekli kişi, içindeki dirimsel güçlerden yola çıkarak büyük ve kalıcı eserler yaratabilir; usu yarılmış kişiyse, yaratıcı üstün yetenekli insan gibi kendi dirimsel enerjisiyle sıkı bir bağıntı içinde yaşayamadığı, benliğinde bir *kopukluk*, bir *parçalanma* duyumsadığı için yolunu şaşırır ve onlardan korkar.”² Görüldüğü üzere, bilinç yarılmasının sıradan insandaki etkisiyle deha olarak sanatçı üzerindeki etkisi arasındaki farkı belirlemede psikoloji önemli bir işlev üstlenerek sanatçı olarak yazar-öznenin kişiliğinin çözümlenmesine katkı sunmuştur.

Özellikle, 20. yüzyıl romanına doğrudan katkı sunan kaynaklardan biri kuşkusuz derin psikolojinin de vazgeçilmez ismi olan Sigmund Freud’dur. Bilinç dışının keşfi ve bütün yapıp ettiklerimizin çıkış noktasının “id” adı verilen bir nokta kaynaklı olduğu fikri sonraki yıllarda Virginia Woolf metinlerinde yer alan “bilinç akışı tekniği”nin doğmasına yol açması kadar id-ego-süper ego kavramlarının sadece edebi metin oluşumlarına değil edebi metin çözümlemelerine de yaradığı su götürmez bir gerçektir. Bu bağlamda, özellikle düşlerin yorumu, gündüz düşlerinin doğası, yapısı ve kökeni hakkındaki araştırmaları dünya edebiyatını olduğu kadar Yeni Türk Edebiyatını da etkilemiş görünmektedir. Freud, *Düşlerin Yurumu*’nda, özellikle bilinç akışı tekniğine ışık tutacak bir yaklaşım ortaya koyar. Ona göre “bilinçdışı daha büyük bir evren olup daha küçük olan bilinçlilik evrenini kapsar. Bilinçli olan her şeyin, bilinç dışı bir ön evresi vardır; bilinçli olan ise sahnede kalabilir ve yine de bir ruhsal sürecin tüm değerine sahip olduğunun kabul edilmesi gerektiği iddia edilebilir. Bilinçdışı, asıl ruhsal gerçekliktir; en derin doğası bakımından bizim için dış dünyanın gerçekliği kadar bilinmezdir ve bilincin verileri tarafından, dış dünyanın, duyu organlarımızın iletişimiyle temsil edildiği kadar eksik olarak temsil edilir.”³ Bütün bir yaratma sürecinin, dış dünyayı yorumlamaktan ibaret olmayıp aslında, dış dünyadan alınanların iç dünyanın

² REICH, Wilhelm; **Kişilik Çözümlemesi**, Çeviren: Bertan Onaran, 3. baskı, Payel Yayınları, İstanbul, 1997, s. 399.

³ FREUD, Sigmund; **Düşlerin Yorumu II**, Çeviren: Emre Kapkın, 3. baskı, Payel Yayınları, İstanbul, 1996, s. 327-328.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

karmaşasıyla harmanlanmasından ibaret olduğunu düşündüğümüzde Freud'un bu yaklaşımının yazar-öznenin yaratma sürecine dönük bir ışık yaydığı rahatlıkla söylenebilir. Dahası, bilinçdışının görünen dünyadan daha karmaşık ve gizemli olduğu, oraya yapılan yolculukların bir yönüyle karanlığa tutulmuş fener işlevi gördüğü hepimizin malumudur. Üstelik bilinçdışı alanlara yolculuğa çıkıp oradan bilinmezi alarak bilinir dünyaya taşıyanlar da yazarlardan/şairlerden başkası da değildir. Dahası, bu yazar-özne, bilinçdışının karanlıklarından alıp getirdiklerini sadece kendini tatmin adına yapmayarak toplumsal bir işlev de üstlenir: "Sanat nasıl büyüden doğduysa, sanatçı da aynı biçimde ilkel büyücünününe benzeyen bir toplumsal işlevi yerine getirir. İnsanların manevi önderidir sanatçı. Bu düşünce, sanatı yalnızca bir eğlence olarak gören soyluların anlayışına karşı, yükselen kentsoyluluğun şairleri ve eleştirmenleri tarafından ileri sürülmüştür. Goethe'ye göre, şair, esinlenme gücüne sahip olduğu için, başkalarının duyup da açıklayamadığı, büyük acı ve sevinçleri onlar adına dile getirebilir."⁴ Bu yaklaşımla birlikte, bilinçdışının keşfinden önce bile yazar-özne olarak sanatçının diğer insanlardan farklı biçimde kolektif bilinçdışıyla bağ kurup oradan aldıklarını toplumun geneline yansıttığı gerçeği ortaya çıkar. Demek ki psikoloji bilimleşmeden önce bile kimi yazar/şairlerin yararlandığı bilinçdışı adı verilen bir alan vardı ve biz bu alanla ilgili nitelemeyi daha çok ilham, esin gibi kavramlar etrafında izah ediyorduk. Carl Gustav Jung'un bilinçdışı yaklaşımı ise *arketip* kavramı etrafında yoğunlaşır.

Jung'un edebiyat bilimine bir diğer katkısı, yazarın yaratma sürecine ilişkin görüşleridir. Ona göre, her sanat eserinin aynı süreçlerden geçerek doğduğu söylenemez. Bu, tamamen yaratıcı eylemin karmaşıklığından kaynaklanmaktadır. Bunu daha da ileri götürebiliriz. Çünkü gerçekten de yaratıcı insan türlü yollarla cevap vermeye çalışabileceğimiz bir bilmecedir; ama vereceğimiz bütün cevaplar boşunadır. Çağdaş psikolojinin sanatçı ve sanatı konusunda ikide bir dönmesini engelleyemediği bir gerçektir. Ona göre, Freud, sanat eserinin anahtarının sanatçının kişisel yaşantılarında olduğunu sanarak yanılmıştır. Bazı imkanların bu yönde olduğu gerçektir; çünkü, tıpkı nevrozlarda olduğu gibi bir

⁴ THOMSON, George; *İnsanın Özü*, Çeviren: Celal Üster, 5. baskı, Payel Yayınları, İstanbul, 1998, s. 86.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

sanat eserinin de kompleksler dediğimiz psişik hayattaki düğümlerle giderek açıklanabileceği akla yakın gibi geliyordu. Heyecan durumlarında gerçek veya hayal edilmiş çocukluk yaşantılarından geldiğini söyleyerek, nevrotik hastalığın psişik alanda nedenselliğe dayanan bir başlangıcı olduğunu bulmasıyla Freud büyük başarı kazanmıştır. Bir İngiliz centilmeni, bir Prusyalı subayı ya da bir kardinali kişisel öğelere göre açıklamaya kalkarsak büyük yanlış işlemiş oluruz. Centilmen subay ve rahiplik görevi kişiyle ilgisi olmayan şeylerdir, bunların psişik görüntülerinde acayip bir nesnellik vardır. Sanat yaradılıştan olan bir güdü olup bir insan varlığını yakalar ve alet durumuna getirir. Sanatçının kendi amaçlarını arayan özgür iradesi, kişisel amaçları olabilir; ama, bir sanatçı olarak daha yüksek bir anlamda insandır –ortak insandır- insanlığın bilinçsiz, psişik hayatını taşıyan ve ona biçim veren bir kimsedir. Bu çetin işi yapabilmek için, kimi zaman, mutluluğunu ve hayatı normal insan için yaşamaya değer yapan her şeyi feda etmesi gerekir.⁵

Bilindiği gibi, özellikle anlatmaya dayalı eserlerde yaratılan kahramanlar yazar-özneyle birebir örtüşmese de ondan birtakım nitelikleri alırlar. Bu da bize yazara dönük kişilik çözümlemesi esnasında edebi metindeki şahıslar dünyasında yer alan kişilerin psikolojilerinden hareketle yazarın psikolojisine ulaşma yöntemi verir. Nejat Bozkurt'a göre, sanat eserini yorumlamada kullanılan *psikanalitik yöntemin* biricik amacı eserin kahramanları aracılığıyla sanatçının bilinçaltının temellerine değin uzanarak onu deşifre edebilmektir.⁶ Ancak bu yaklaşım oldukça dar, edebiyat psikolojisinin genel mantığını kapsamaktan ve işlevini bütünüyle ortaya koymaktan uzaktır. Bu disiplin, hem psikolojinin edebiyat dünyasından, dolayısıyla edebi eser, yazar, okuyucu, yayıncı vs. yararlanması; hem de edebiyatın psikoloji biliminden, psikolojinin geliştirdiği yeni yöntemler, psikanalizin edebi eserlere uyarlanması, yazarın ruh dünyasının aydınlatılması, yazarla sıradan insan arasındaki içsel farklılıkların belirlenmesi, yaratma süreci, yazarı

⁵ JUNG; *Analitik Psikoloji*, s. 340.

⁶ BOZKURT Nejat; *Sanat ve Estetik Kuramları*, 2. baskı, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1992, s. 184.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

yaratmaya götüren psikolojik faktörler, yaratma zamanına ilişkin tespitler, yazarın edebi eserde yarattığı bir kahramanın kendisine verilen rolü yerine getirip getiremediği, eserden hareketle yazarın dünyasını aydınlatmak, eserde anlatılan olaylarla gerçek hayattaki yansımalarını mukayese etmek vs. konularda ondan yararlanması demektir. Ancak, özellikle Yeni Türk Edebiyatını göz önüne aldığımızda bu evrede ortaya konan metinler ile teorik tartışmalarda psikolojinin edebiyata dönük katkılarıyla ilgili doğrudan ve bağımsız çalışma ya yapılmamış yahut oldukça dar kapsamlı ve sınırlı kalmıştır.

Edebiyat psikolojisinin bağımsız bir alan olarak geliştirilmesinde, hem edebiyatın hem de psikolojinin ortak özelliklerinin keşişme noktasının esas alınması doğaldır. Bu yapılırken söz konusu ortak alanların birbirinden ayrılan yanlarının tespiti de önem taşımaktadır.⁷ Edebiyat psikolojisi ihmal edilmiş bir alandır. Bu yüzden, edebiyat psikolojisiyle ilgili doğrudan kitap ve makale yayını oldukça sınırlıdır. Edebiyat psikolojisine katkı sunmuş olan edebiyat bilimci ve psikologlardan bazıları Sigmund Freud, Carl Gustave Jung, Jacques Lacan, Caren Horney, Rollo May, Lev Nikolaviç Tolstoy, Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, Otto Rank, Melanie Klein, Henry Kohut'tur. Türkiye'de ise, şiir, hikâye ve tip tahlillerine⁸ dönük çalışmaları bir tarafa bırakılırsa, son yıllarda Oğuz Cebeci ve Haluk Sunat edebiyat psikolojisi bağlamındaki makale ve kitapları ile dikkat çekmektedirler.

Cebeci, edebiyat psikolojisi alanının içeriğinin oluşumunda önümüzü aydınlatacak bir örnek vermektedir. Cebeci, Freud'un, şairlerin basitleştirme ve soyutlama yoluyla çalıştıklarına, buluşlarını doğrudan değil, sembolik bir biçimde ifade ettiklerine dikkat çeker. Buna göre, şairlerin yer değiştirmiş ve şeklen bozulmuş ola-

⁷ Bu konuyla ilgili oldukça ayrıntılı çalışmasında İsmet Emre psikoloji ile edebiyat biliminin doğası, işlev alanları ve kullandıkları yöntemle ilişkin tespitlerini maddeler hâlinde sıralamıştır. Daha geniş bilgi için bakınız: EMRE, İsmet; **Edebiyat ve Psikoloji**, Anı Yayınları, Ankara, 2005, s. 291-373.

⁸ Metin tahlillerinde psikolojik etkenleri de ciddi bir veri olarak kullanan Mehmet Kaplan'ın ilgili çalışmaları için bakınız: KAPLAN, Mehmet; **Şiir Tahlilleri I**, Dergah Yayınları, 9. baskı, İstanbul, 1985; **Şiir Tahlilleri II**, Dergah Yayınları, 7. baskı, İstanbul, 1988; **Hikâye Tahlilleri**, 3. baskı, İstanbul, 1986; **Tip Tahlilleri**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1987.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

rak dile getirdikleri, Freud tarafından bilimsel dille ortaya konmaktadır. Burada, Freud'la şair arasındaki ayrım şöyle ifade edilebilir: Freud, örneğin Ödipal deneyimi soyut terimlerle ifade etmişken, yani 'ilk cinsel yönelimimiz ve ilk nefretimiz' ifadesini kullanmışken, Sofokles aynı şeyi dramatik eylemlerle gösterir; yani, 'yolların kesiştiği noktada işlenen cinayet'ten ve 'Thebes'in kapılarında evlilik'ten söz eder. Ancak her iki dönüştürmenin de eylemden uzaklaşmayı ifade ettiği unutulmamalıdır. Yani hem şiir, hem de psikanaliz bir durumun sözle ifadesi ilkesine dayanır.⁹

Edebiyat psikolojisi, edebiyat, edebiyat bilimi, psikanaliz ve psikoloji bilimlerinin ara alanlarından yararlanarak bağımsızlaşmaya çalışan bir bilim alanıdır. Wellek ve Warren'e göre, 'edebiyatın psikolojisi' deyince yazarın nasıl bir insan olduğunun, bir edebi eserin nasıl yaratıldığıının veya edebi eserlerde karşımıza çıkan psikolojik insan tipleri ile bunların davranış özelliklerinin ve nihayet, (seyircinin tiyatrodaki etkilendiği gibi), edebiyatın okuyucular üzerindeki etkilerinin incelenmesi anlaşılır.¹⁰ Edebiyat psikolojisi kavramını iki yönlü bir akış olarak düşünmek gerekmektedir. Bunlardan biri, psikoloji nazarıyla edebiyata bakış ve edebi eseri değerlendirmek; diğeri de edebiyat nazarıyla psikolojiye bakış ve edebi eserden hareketle psikolojik gerçeklere ulaşma çaba ve deneyimleridir. Şimdiye değin bunlardan birincisi üzerinde durulmuş, daha çok edebiyata, yazara, şaire ve onun üretimlerine psikolojik açıdan bakılmıştır; ancak, edebiyat nazarından, yazar, şair ve edebi eserden hareketle psikolojiyi değerlendirmek, ona pratik veri sağlayarak yeni bakışla eğilmek anlayışı üzerinde pek durulmamıştır. Oysa, doğrusu, her iki noktanın birbirini kestiği prizması bir bakış açısıyla yekdiğerini karşılıklı olarak etkileyen iki farklı alanın sentez noktalarını bulmak ve o ara alana özgü gerçekleri ortaya çıkarmak olmalıdır. Bu anlamda, edebiyat psikolojisinin işlevi üzerinde duran Jung'a göre, psişik süreçleri inceleyen psikolojinin edebiyata da ışık tutacağı bellidir;

⁹ CEBECİ, Oğuz; **Psikanalitik Edebiyat Kuramı**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2004, s. 180.

¹⁰ WELLEK, Rene ve WARREN, Austin; **Edebiyat Biliminin Temelleri**, Çeviren: Ahmet Edip Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 101.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

çünkü, insan psişesi bütün bilim ve sanatların döl yatağıdır. Psikolojik araştırmalarla hem bir sanat eserinin nasıl biçim bulduğunu anlayabiliriz, hem de kişiyi sanat yönünden yaratıcı yapan öğeleri açığa çıkarabiliriz. Böylece psikologun karşısına, birbirinden ayrı, bambaşka iki görev çıkmış oluyor; bu yüzden bu görevlerin yerine getirilebilmesi için apayrı iki noktadan çıkılması gerekmektedir. Jung'a göre, söz konusu edilen sanatın bir kolu olan edebiyat eseriye, o zaman karmaşık psişik eylemlerin bir sorunuyla uğraşacağız demektir; ama, bu sonuç, istenerek yapılmış gibi görünen, bilinçle biçimlenen bir sonuçtur. Sanatçıdan bahsediyorsak, psişik aletin kendisiyle uğraşacağız demektir. Birinci durumda, sınırları kesin olarak belirtilmiş, somut bir sanat eserinin psikolojik incelemesine, ikinci durumdaysa yaşayan, yaratıcı insan varlığının eşi olmayan kişiliğinin incelenmesine girişmek gerekiyor. Bu iki eylem birbirine yakından bağlıysa da, hatta biri ötekisiz edemezse de, hiçbiri ötekinin amacını açıklayamaz. Sanat eserini inceleyerek, sanatçı üstünde, sanatçıyı inceleyerek de sanatı üstünde birtakım sonuçlara varılabilirse de, bunlar hiçbir zaman kesin olmaz; olsa olsa, birtakım gerçekleşebilecek sanılar ya da tahminler olur ancak. Jung'a göre mesela, annesiyle olan özel ilişkisini bilmemiz, Goethe'nin şu ünlemine biraz ışık tutabilir: Analar – analar- ne tuhaf. Ama annesiyle olan ilişkisinin Faust dramını nasıl ortaya çıkarabildiğini anlamamıza yaramayacaktır. Bununla birlikte, insan Goethe'nin annesiyle kendi arasında derin bir bağ bulunduğunu yanılmaksızın seziyoruz.¹¹

Cebeci, psikanalitik eleştirinin edebi eser eleştirilerinde en etkili yöntemlerden biri olduğuna özellikle dikkat çeker. Ona göre bunun sebebi, psikanalizin edebi eserin kökeninde bulunan ve zihinsel hayatımız için özel yeri olan bir fantezinin keşfedilmesini sağlamasıdır. Bu cinsten fanteziler bilinçdışı, çocuksu ve duygusal anlamda yüklü oldukları için, bunların keşfi ancak psikanaliz yoluyla mümkün olabilir. Bu çerçevede, bir öykünün belirli bir anlama geldiğini söylemek, bu öykünün bilinçdışı fantezisinin sosyal, ahlaki, entelektüel ve mitik terimlere dönüştürülmesi demektir. Bu açıdan, 'anlam' bilinçdışının bilince dönüştürülmesine yönelik dinamik bir süreci gösterir. 'Yetenekli bir okur', tekrarlanan

¹¹ JUNG, Carl Gustav; **Analitik Psikoloji**, Çeviren: Ender Gürol, Payel Yayınları, İstanbul, 1997, s. 327-328.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

imgeleri belirli temalar hâlinde soyutlar; bazı okurlar da bu temaları merkezi bir anlama dönüştürebilir. Psikanalizin keşfettiği fantezi, kişinin yaşam öyküsünde çok derin köklere sahip bir durumdan kaynaklanır. Bu tür fantezilerin olağan yaşam deneyiminden yola çıkılarak ya da mantık kullanmak suretiyle indirgenmesi ve bir öze ulaşılması işinin, birincil düşünce süreçleri tarafından başarılması gerekir. Bu işlemse, bir kısmını rüya mekanizmasından bildiğimiz yoğunlaşma, yer değiştirme, sembolizasyon, yansıtma, bölme, ses çağrışımları gibi teknikler kullanılarak yapılır. Bu noktada, edebiyatın nasıl etkili olduğu sorusuna şu cevap verilebilir: Edebiyat ilkel istek ve korkularımızı, bize haz duygusu verecek biçimde, belirli bir anlam ve bütünlüğe ulaşmamızı sağlar. Bu durum, bir anlamda, gündüz düşlerinin bencil karakterinin yumuşaması, yazarın kendisini geri plana alarak okuyucuya duygularını yansıtma olanağı vermesi sayesinde gerçekleşmektedir.¹² Yine, Cebeci, Holland'ın, edebiyat psikolojisine dönük görüşlerini birkaç maddede sıralar. Bunlar,¹³ 1. İnsan bireyinin belirli 'bilinçdışı fantezileri vardır; 2. Psikanalizden yararlanan edebiyat eleştirmenleri esere nüfuz etmiş olan ve klasik eleştiride 'organik bütünlük' adı verilen merkezi düşünceleri, psikanalitik bir terimle ifade edilirse, merkezi fanteziyi bulmayı hedefler. Psikanaliz bir ideoloji olmadığı için, ideolojik okumalardan daha derin bir anlama ulaşmayı sağladığı da, bu kapsamda belirtilmelidir. Buradan yola çıkılarak, edebiyatın işlevinin, fantezilerin yetişkinlik çağında geçerli olacak biçimde 'anlam'a dönüştürülmesi olduğu söylenebilir.

Jung, sanat psikolojisi ile sanat estetiğini birbirinden ayırdıktan sonra, sanatın bilim ile ayrılan noktalarını da ortaya koyar. Ona göre, sanat özü gereği bilim değildir, bilim de özü gereği sanat değildir. Zihnin bu iki alanının ikisi de kendisine özgü şeyler gizler, dolayısıyla, ancak kendilerine özgü nesnelere açıklanabilirler. Bu durumda psikolojinin sanatla ilişkisinden söz ettiğimizde, sanatın, özüne zarar getirmeksizin, ancak psikolojik incelemeye tabi kılınabilecek yönünü ele alabileceğimizi ifade ediyor-

¹² CEBECİ; *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, s. 184-185.

¹³ CEBECİ; *A.g.e.*, s. 186.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

ruz. Psikolog, sanat konusunda ne derse desin, bütün söyleyecekleri, sanat yaratma süreci ile sınırlı kalacak, en iç özü ile hiçbir ilgisi olmayacaktır. Tıpkı aklın, duygu denilen şeyin özünü tanımlayamadığı, hatta anlayamadığı gibi.¹⁴ Bu perspektif bize, sanatın bilime aşkın bir özelliği bulunduğunu, bilimsel metotlar kullanılarak sanat eserine yaklaşılabileceğini, bunun sanatın kendine özgü gizil taraflarını açığa çıkarmakta bir kolaylık sağlayabileceğini, ancak hiçbir zaman onun bütününe kavramaya yetmeyeceğini göstermektedir ve bu yönüyle kendisinden önceki yaklaşımlarla karşılaştırıldığında gerçeği ortaya çıkarmaya daha yakın durmaktadır. Çünkü, gerçekten de Freud öncesi edebiyat psikolojisi yaklaşımları daha çok sanat eserine değil, onu yaratan özneye dönük çözümlenmelerle uğraşüyor; daha da öteye giderek, yaratmanın mantığını bütünüyle çözümlendiğini iddia ediyordu. Yazardan hareketle edebi eseri çözümlenme girişim ve anlayışlarının edebiyat psikolojisine katkısı elbette inkar edilemez.

Elbette, psikolojinin bilimleşmediği, fizyolojinin alt şubesi olarak hayatietini sürdürdüğü 19. yüzyılın ilk yarısında ve ondan önceki dönemlerde yazılan metinlerde de insan psikolojisi önemli bir yer tutmakta idi. Ancak bu metinlerde yansıtılan psikoloji daha çok yazarların içgüdüsel ve el yordamıyla edindikleri birikimlerin sonucu olarak karşımıza çıkıyordu. Ama, özellikle roman türünün gelişimini dikkate aldığımızda psikolojinin gelişmesine paralel bir zenginleşme kaçınılmaz şekilde kendini göstermektedir. Örneğin dünya romanının önde gelen temsilcilerinden Dostoyevski metinlerinde ayan beyan görünen “psikolojik” çözümlenmeleri bu bağlamda değerlendirmek ve ille de psikoloji bilimiyle ilişkilendirmek gerekiyorsa Jung’un arketipleri bağlamında çözümlenme yapmak gerekir. İnsanlık tarihi boyunca bilinç altımıza yerleşen pek çok duygu herhangi bir formülasyon gerektirmeyecek şekilde kendini dışarı atabilmektedir. *Suç ve Ceza* romanının Rodion Raskolnikov’unun içinde bulunduğu ruh hâli ve anlatıcının onun içine yaptığı yolculuklarda vardığı sonuçlar psikoloji biliminden çok insan doğasının sahip olduğu, belki psikoloji biliminin sonradan keşfedeceği pek çok gerçeklikle doludur.¹⁵

¹⁴ JUNG; *A.g.e.*, s. 309.

¹⁵ Metinde, kendisinin sıradan mı sıra dışı biri mi olduğunu kanıtlamak için kimseye faydası olmayan bir kadını öldürmeyi planlayan; bunu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Yeni Türk Edebiyatı evresinde ortaya çıkan metinlere baktığımızda da benzeri bir durumla karşılaşırız. Tıpkı Dostoyevski metinlerinde olduğu gibi Halid Ziya Uşaklıgil metinlerinde de insanlığın getirip bugüne dayattığı psikoloji bilgisinin yazar-öznenin içgüdüselliklerinden taşarak metinde yer bulduğunu görüyoruz. Bunun da en çarpıcı örneği onun *Aşk-ı Memnu* romanıdır. Gerçi bu romanda, özellikle Bihter'in yaşadığı ruhsal travmalar ile bed-

gerçekleştirdikten sonra da hayatının geriye kalan kısmını bu cinayeti düşünmekle geçiren, sonunda vicdan azabına yenik düşüp suçunu itiraf eden bir kişi anlatılır bize uzun uzadıya. Üstelik sadece psişik varlığıyla ortaya dökülüp saçılmaz bu kişi, cismaniyeti, boyu posu, bedeninin ince hatları hep gözümüzün önünde canlandırılarak psiko-somatik bir yaklaşım konur ortaya. Belki sonradan adı tarihe geçen birçok psikologdan daha gerçekçi psikolojik çözümler yapan biridir bu. Aynı durum, yazarın Budala adlı romanı için de geçerlidir. Kahramanın, ölüm cezasına çarptırıldıktan sonraki ruh hâli, metnin yazıldığı yıllarda hiçbir psikoloji kitabında rastlayamayacağımız psikolojik gerçeklerle doludur. Bütün bunlar bize, genel olarak edebiyatı, özelde ise Yeni Türk edebiyatını besleyen önemli psikolojik kaynaklardan birinin insanın genetik yapısından kaynaklı dışa vurumların yazar/sair öznece içgüdüsel olarak bilinirliği olduğunu göstermektedir. (Her iki roman için de bakınız: DOSTOYEVSKİ, Fyodor M.; **Suç ve Ceza**, Çeviren: Muttalip Özkan, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2004; **Budala**, Çeviren: Servet Lünel, MEB Yayınları, İstanbul, 1992.) Gerçekte, Dostoyevski metinleri sadece insan psikolojisini "doğrudan" betimleyen metinler olarak da kalmamış, modern psikolojinin oluşumuna çok ciddi katkılar sunmuştur. (Bu konudaki tespitleri için bakınız: TROYAT, Henri; **Dostoyevski**, Çeviren: Leyla Gürsel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.) Dostoyevski'nin özellikle psikolojiye ışık tutmasının yazarlar üzerinde yarattığı olumlu bir etkiden de bahsedebilir. Bu etki, edebiyat yapan yazar-öznenin ele aldığı malzemeyi daha gerçeğe yakın bir psikolojiyle yoğurmasına olanak tanımıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinin önemli yazarlarından olan Virginia Woolf, kişiliği ve yazdıklarıyla edebiyat psikolojisine katkı sunmakla yetinmemiş, örneğin Dostoyevski'ye duyduğu hayranlık noktasını da onun "psikoloji"ye yaptığı katkıyla bezemiştir. Woolf, "Hiçbir Avrupalı yazarın, insan ruhunun karanlık derinliklerine Dostoyevski kadar inmediğini söyler. Dostoyevski'nin bizi çok derin uçurumların en dibine atıp atıp, sonra gün ışığına çıkarmasını, her şeyi gerçekten ve anlayışla görmemizi sağlamasını, belki Virginia Woolf'tan başka hiçbir eleştirmen bu kadar iyi kavrayamamıştır." URGAN, Mina; **Virginia Woolf**, YKY, 4. baskı, İstanbul, 2001, s. 61.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

niyle ruhu arasındaki gelgitlerin yarattığı çöküntüleri Dostoyevski'de olduğu gibi sadece yazar sezgisiyle açıklamak yeterli olmaz; çünkü, Halit Ziya Uşaklıgil Dostoyevski gibi temel metinlerini yazmadan önce sadece İncil'le yetinmiş bir yazar değil, belki Batıda yazılıp kendine ulaştırılmış pek çok romanı okumuş bir yazardır. Bu yönüyle de Bihter'e anlatıcının psiko-somatik yaklaşımını yazar sezgiselliğine ek olarak metin etkilenmeleri bağlamında da düşünebiliriz.¹⁶ Bunda, kuşkusuz, Bihter'in, en azından Gustave Flaubert'in *Madame Bovary*¹⁷ romanındaki Emma ile benzeri refleksler gösterdiği önemli yer tutar. Karşılaştırmalı edebiyatçıların her iki kadın karakterdeki ahlaki çözülmeyi dış şartların zorlamasından ziyade insan ruhundaki dalgalara bağlamaları söz konusu paralelliği pekiştiriyor gibi görünmektedir.

Edebi metnin doğrudan doğruya psikoloji biliminin verilerinden yararlandığını söylemek elbette doğru değildir. Hiçbir yazar, önüne psikoloji kitabı koyup oradan edindiklerini şiir, öykü yahut romanına malzeme olarak kullanmaz. Bununla birlikte, insan psikolojisini edebi metnin doğasına uygun şekilde yorumlama, edebi metin içindeki insanların fiziksel ve sosyal çevreleri ile ilişki kurgulamalarını gerçeğe uygun şekilde yapabilmeleri için az çok bir psikoloji bilgisine sahip olmaları gerekir. Bu bağlamda, örneğin Virginia Woolf metinlerinin Freud'un temellendirdiği psikolojik yaklaşımlardan etkilendiği, bilinç akışı tekniğinin bir yönüyle bilinç dışı alanları görünürleştirme hareketi olduğu pek çok edebiyat bilimcinin malumudur. Söz konusu yaklaşımın somut örnekleri de vardır. Tam da Freud'un eserlerini hiçbir yayıncının basmadığı bir dönemde bayan Woolf'un eşinin (Leonard Woolf) matbaasında buna olanak vermesi¹⁸ ve Freud'un müteaddit defalar Woolfların

¹⁶ UŞAKLIĞİL, Halit Ziya; *Aşk-ı Memnu*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1978.

¹⁷ FLAUBERT, Gustave; *Madam Bovary*, Çeviren: Sonat Kaya, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2004.

¹⁸ Mina Urgan, Virginia Woolf biyografisinde özellikle bu konuya ayrıntılı şekilde değinir: "Leonard Woolf'un yaptığı en olumlu işlerden biri, o sıralarda Hogarth House'da oturdukları için, Hogarth Press adını verdiği bir basımevini kurmasıydı. Birlikte kitap basmalarını, salt karısını oyalamak, bunalımlara düşmesini engellemek amacıyla düşünmüştü. Woolf'lar, bir eskiciden aldıkları elle işleyen bir matbaa makinesini evlerinin bodrum katına yerleştirdiler. Hem Virginia Woolf'un

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

misafiri olması, sayısız sohbet ve Virginia Woolf'un Freud'a hayranlığını dile getirmesi edebiyat sanatının psikolojiden yararlandığının açık göstergelerinden biridir.

Bizde, özellikle Yeni Türk Edebiyatının serüveni bağlamında Tanzimat dönemi boyunca edebi metinlerdeki psikoloji eksikliğinin sebeplerinden biri psikolojinin bu yıllarda fizyolojiden ayrılarak, henüz rüştünü tam ispat edememesinden kaynaklanan "psikoloji teorisi" noksanlığıdır. Bu anlamda, bırakın ana akıma bağlı öteki romanları, edebiyat tarihimizde ilk psikolojik roman olarak karşımıza çıkan gerek Nabizade Nazım'ın *Zehra*¹⁹ romanı, gerekse Mehmet Rauf'un *Eylül*²⁰ romanı tam anlamıyla psikolojik bir derinlik taşımazlar. Ancak Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu*'sunda²¹ canlandırdığı Bihter tipiyle yazar-anlatıcının ciddi psikolojik tahliller yaptığını görürüz. Bu da yazarın psikoloji bilgisinin bir sonucu olarak değil, olsa olsa Batıdan okuduğu metinlerin etkisiyle ortaya çıkan bir yaklaşım gibi görünmektedir. Cumhuriyet dönemi edebiyatına kadar hemen her türde yazılmış edebi eserin gerisinde kurgulanmış bilincin, sınırları çizilmiş, psikoloji biliminden yararlanılarak oluşturulmuş metinler ortaya koyduklarını; yukarıda uzun uzadıya fikirleri anlatılan psikologlar ile psikiyatristlerin metinlerinin etkisini taşıyan, onların savundukları

yazdıklarını, hem de o dönemin en avantgarde yazarlarının şiirlerini, öykülerini yayımladılar. Bir hobi olarak başlayan Hogarth Press, zamanla gelişti; başka bir yere taşındı; yeni makineler alındı; işçiler tutuldu; büyükçe bir yayınevine dönüştü sonunda. Yalnız İngiltere'de değil Avrupa'da da zamanla büyük bir üne kavuşan yazarların kitapları, ilkin Hogarth Press'te yayımlandı. Bunların arasında Katherine Mansfield, T.S. Eliot, James Joyce, Svevo, Ivan Bunin, Rilke, Freud, W. H. Auden, Stephen Spender, Cecil Day-Lewis ve daha başkaları da vardı." (Mina Urgan; **Virginia Woolf**, 4. baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 22-23.) Görüldüğü gibi Woolf'ların matbaası sadece Freud metinlerini değil, aynı zamanda çağdaşı pek çok yazarın metinlerini de basıp yayımlama işlevi görmüştür.

¹⁹ NABİZADE NAZİM; **Zehra**, Düzenleyen: Mustafa Nihat Özön, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.

²⁰ MEHMET RAUF; **Eylül**, Hazırlayan: Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul, 1996.

²¹ UŞAKLIGİL, Halit Ziya; **Aşk-ı Memnu**, İstanbul, 1978.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

fikirlerle birebir örtüşen metinlerin var olduğunu söylemek zorlama bir yorumdan öteye gitmez. Aynı şekilde, bu dönem boyunca edebi eser yorumları yahut tahlillerinde psikanalitik yaklaşımın varlığından bahsetmek de mümkün görünmemektedir.

Cumhuriyet sonrası metinlerinde ise Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar, Yusuf Atılgan, hatta Oğuz Atay metinlerine uzanan çizgide edebi metin yazarı ile psikolojinin kuramsal gelişimi arasında doğrudan bir bağ kurmak mümkündür. Bunun, başlıca sebeplerinden biri Cumhuriyetin yüzünü Batıya dönmesinden kaynaklı yeni bir toplumsal yapının inşa edilmesi; bu toplumsal yapıya uygun birey anlayışının gelişerek, zamanla birey-toplum arasındaki çatışmanın derinleşmesi sayılabilir. Elbette, psikolojinin, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren meşruiyet alanını genişleterek fizyolojiden kopması, bağımsız bir bilim olarak kurumsallaşması, kendine yakın gördüğü bilimlerle belirli derecelerde ilişki kurması da önemli bir etken gibi görünmektedir. Cumhuriyet yazarlarının yararlandıkları toplum modelinin modern görüntüsü ile içinde yaşadıkları şehir insanlarının bireysel anlamda içine düştükleri derin açmazlar, kaotik ortamlar da yazarların yarattıkları metinlere yoğun şekilde “psikoloji”nin girmesine yol açmıştır. Üstelik bu, kademeli şekilde artarak devam etmiştir. Örneğin Peyami Safa’nın *Fatih-Harbiye*’indeki²² Neriman’ın Doğu ile Batı medeniyetleri arasındaki tereddütleri ve 9. *Hariciye Koğuşu*’nun²³ adsız kahramanının Nüzhet ile hastalığı arasındaki gelgitlerden mütevellit psikolojisi psikolojik gerçekliklerden ziyade Dostoyevski metinlerinde olduğu gibi “ruhçu” yaklaşımın bir sonucu olarak görülebilirken aynı durum bir kuşak sonraki yazarlarda değişir. Hatta, Tanpınar örneğini ele alırsak, *Huzur*,²⁴ *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*²⁵ gibi “modern” metinlerin başlıca karakterlerinin –Mümtaz, İhsan, Hayri İrdal ve Halit Ayarçı- Freud ile Jung teorisinden bolca nasiplendikleri söylenebilir. Dahası, Yusuf Atılgan

²² SAFA, Peyami; **Fatih-Harbiye**, Ötüken Yayınları, 18. baskı, İstanbul, 1999.

²³ SAFA, Peyami; **9. Hariciye Koğuşu**, Ötüken Yayınları, 33. baskı, İstanbul, 1999.

²⁴ TANPINAR, Ahmet Hamdi; **Huzur**, Dergah Yayınları, 11. baskı, İstanbul, 2002.

²⁵ TANPINAR, Ahmet Hamdi; **Saatleri Ayarlama Enstitüsü**, Dergah Yayınları, 7. baskı, İstanbul, 2000.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

gan'ın *Anayurt Otel*'indeki²⁶ Zebercet karakteri, *Aylak Adam*'ındaki²⁷ Bay C. de aynı şekilde toplumun geleneksel değerleri ile arasında derin uçurumlar bulunmaktan kaynaklı şizoid eğilimler gösterirler. Bu manada, Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar*'ının²⁸ Selim Işık'ı, Turgut Özben'i ile *Tehlikeli Oyunlar*'ının²⁹ Hikmet Benol'u id-ego-süper ego üçgeninin içinde gidip gelirler.³⁰ Bütün bu gelişmelere paralel olarak edebiyatımızda edebi metin tahlillerine "psikanalitik yaklaşım" dahil olmuş; yazar-metin ikilemleri bu yönetime başvuru olarak çözümlenmeye gayret edilmiştir.

Edebi Eserin Psikoloji Kaynakları

Uzun yıllar edebiyat psikolojisi denince anlaşılan şey, yalnızca yazar ve şair öznenin hayatına dair gerçeklerden hareketle onu üretmeye iten etkenlerin tespitiydi. Freud, ilk kez eserden yaratıcısına gitme yolunu denemiş ve bunda da oldukça başarılı olmuştur. O, *Sanat ve Sanatçılar Üzerine* adlı çalışmasında 'Musa Heykeli'nden hareketle heykelin sanatçısının ruh çözümlemesini yapmış ve böylece, yeri geldiğinde eserden çıkararak yaratıcısının ruh dünyasının aydınlatılabileceği düşüncesini kanıtlamıştır. Bu bile bugün için yetersiz kalmaktadır. Nitekim, Jung'a göre, Freud'un kurduğu tıp psikolojisi okulu, edebiyat tarihçisini, bir sanat eserindeki bazı özellikler ile şairin mahrem, özel yaşamı arasında ilişkiler kurmaya teşvik etmiştir. Ne var ki, bu aslında yeni değil, eskiden beri bilinen bir şey, sanatın bilimsel incelemesi, sanatçının ister bile bile, ister bilmeden, eserine kattığı kişisel özellikleri açığa çıkarır. Freud'un yaklaşımı, sanatçının küçüklüğüne uzanan ve sanat eserinin yaradılışında rol oynayan etkilerin daha

²⁶ ATILGAN, Yusuf; *Anayurt Otel*, 3. baskı, İstanbul, 1987.

²⁷ ATILGAN, Yusuf, *Aylak Adam*, YKY, İstanbul, 2002.

²⁸ ATAY, Oğuz; *Tutunamayanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

²⁹ ATAY, Oğuz; *Tehlikeli Oyunlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

³⁰ Burada, özellikle Oğuz Atay metinlerinde yer alan kişilerin soyadlarının doğrudan doğruya psikoloji terimlerini çağrıştırması edebiyat-psikoloji ilişkisinin 1970'li yıllarda hangi boyutlara varmış olduğunun en açık göstergesidir. Öz-ben, Ben-ol gibi soyadlar soyad olmanın ötesinde bir kimlik arayışının, modern toplumda bireyin dışa değil içe doğru yaptığı sayısız yolculukların da bir sonucu, mütemmimidir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

geniş çapta açığa çıkarılmasını olanaklı kılabilir. Buraya kadar, sanat psikanalizi, derinlemesine edebiyat analizinin ince psikolojik nüanslarından temelde pek farklı değildir. Daha ince bir yaklaşımın, sırf incelikler yüzünden de olsa, görmezden gelebileceği bazı gizli atflar, bizi zaman zaman şaşırtsa da, fark, olsa olsa bir derece farkıdır. İncelikte kusur etme, tıp psikologunun mesleği gereği olmalı, bazı sonuçlara varma hevesinin de göze çarpan suiistimallere yol açtığı kesin. Küçük bir skandal haber bir yaşam öyküsünün tuzu biberi olabilir, ama fazla kaçtı mı terbiyesizce bir meraktan öteye gitmez –bilim kılığına bürünmüş bir ahlaksızlık olur. Jung’a göre, böylesi bir durumda başta amaçlanan ile sonradan ortaya çıkan arasında büyük bir mesafe açılır ve ilgimiz, haberimiz olmadan sanat eserinden başka yere sapar, psişik nedenler dehlizi içinde kaybolur gider, şair klinik bir vaka durumuna gelir, dahası *Psychopathia Sexualis*’in porno edebiyatına geçer. Böylece sanatın psikanalizi esas amacından sapmış ve sanatçıyla hiç ilgisi olmayan, sanatıyla ise uzaktan yakından bağıntısı bulunmayan, insanlık kadar geniş bir alana kaymış olur.³¹

Jung’a göre, bunun en kayda değer örneği, Freud’yen bir anlayışla Platon’un mağara benzetmesini yorumlamaktır. Örneğin, der Jung, Platon, tüm bilgi kuramı sorununu mağara benzetmesi ile ifade etmiş, İsa ise Tanrı’nın egemen olduğu dünya fikrini kıssalar ile anlatmaya çalışmıştır; gerçek ve doğru *simgeler* bunlardır işte. Yani sözle ifade edilebilecek, kavramı henüz oluşmamış bir durumu dile getirme çabalarıdır. Platon’un benzetmesini Freud’ca bir yaklaşımla ele alsaydık, ister istemez mağaranın döl yatağını ifade ettiği sonucuna varmamız gerekirdi; bu durumda Platon’un kafası gibi bir kafanın dahi, ilksel çocuğun cinsellik düzeyine takılıp kalmış olması gerekeceğini kanıtlamamız gerekirdi. Ama bu arada neleri gözden kaçırmış olurduk, dersiniz; Platon’un felsefi fikirlerinin temelini oluşturan şeyler güme gitmiş olmaz mıydı? Esas noktadan tamamıyla uzaklaşmış olamaz mıydık ve onun da tıpkı bütün öteki ölümlüler gibi çocukluk çağının cinsel fantezileri olmuş olması gerektiği sonucuna varmaktan başka bir şey yapmamış olmaz mıydık! Jung’a göre, kimi için böyle bir buluşun değeri olurdu, tabii Platon’u insanüstü görenler için; çünkü Platon’un da artık kendileri gibi sıradan bir insan olduğunu görerek

³¹ JUNG; *A.g.e.*, s. 310-311.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

rahatlamış olurlardı. Platon'u Tanrı gibi görmeyi kim isterdi peki? Elbette çocukluk fantezileri dünyasında yaşayan, dolayısıyla da nevrotik zihinli kimseler. Bu gibiler için, ortak insan gerçeklerine indirgenme tıbbi bakımdan sağlıklı olurdu. Ne var ki, Platon'un mağara benzetmesinin taşıdığı anlamla uzaktan yakından hiçbir ilgisi olmazdı.³²

Yapısalcılığın edebi incelemede etkin bir yöntem olması sürecine paralel biçimde edebiyat psikolojisi de yazar ile eseri arasındaki mesafeyi yeniden şekillendirmek durumunda kalmıştır. Bilindiği gibi yapısalcılık, bir metnin kendisini oluşturan dış öğelerden yalıtılarak onu meydana getiren organların niteliğiyle, söz konusu organların birbirine görelikleri ve bütün içinde yüklenedikleri işlevi öne çıkaran bir anlayışın ürünüdür.³³ Bu anlayış, 1930'lardan itibaren edebiyat bilimcisinin de ilgilendiği bir yaklaşım tarzı olmuş ve eser kademeli olarak yazarının önüne geçen bir üretime dönüşmüştür. Jung'a göre, işlediği malzemenin cinsi ve bu malzemenin bireysel olarak ele alınması, bizi, şairin ana babasıyla olan ilişkilerine kolayca götürebilirse de bu onun şiirini anlamamızı olanaklı kılmaz. Bu tür indirgemeler bütün diğer alanlarda, özellikle de patolojik durumlarda yapılabilir. Nevrozlar ile psikozlar da çocukların ana babalarla olan ilişkilerine götürebilir, tıpkı insanın iyi ve kötü alışkanlıkları, inançları, özellikleri, tutkuları, ilgi alanları gibi. Bilimden ayrı bütün bu şeylerin aynı şekilde açıklanabileceği düşünülemez elbette, öyle olmasa, bunların aynı şey olduğu sonucuna varmamız gerekir. Sanat eseri, bir nevroz vakası gibi açıklanacak olsaydı, ya sanat eseri bir nevroz ya da nevroz bir sanat eseri olur çıkardı. Bu açıklama, sözcükler üze-

³² JUNG; **A.g.e.**, s. 312-313.

³³ Modernizmin gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan ve bazı kültür kuramcılarına göre modernizmin tahlil yöntemi olarak kabul edilen yapısalcılığın hemen her sosyal bilim alanına dönük bir tarafı vardır. Edebiyat ve dil bilim alanlarında daha geniş ve derli toplu bilgi için bakınız: YÜCEL, Tahsin; **Yapısalcılık**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999; BAYRAV, Süheyla; **Yapısal Dilbilimi**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 1998; KIRAN, Zeynel; **Dilbilim Akımları**, Onur Yayınları, Ankara, 1986; PIAGET, Jean; **Yapısalcılık**, Çeviren: Ayşe Şirin OKYAYUZ YENER, Doruk Yayınları, Ankara, 1999.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

rinde oynamadan öteye gitmiyor ya, sağlam sağduyu, sanat eserini nevrozla bir tutmaya başkaldırıyor. Psikanalist, bir nevroz vakasını, mesleğinin merceği ile bakarak bir sanat eseri gibi görebilir. Ancak, sanat eserinin tıpkı nevroz gibi aynı psikolojik koşullar altında doğduğu tartışılmaz gerçeğine rağmen, akli başı yerinde, meslekten olmayan biri, patolojik bir olguyu sanat eseriyle karıştırmaz. Doğal bir şey bu, çünkü bu koşulların bazıları herkeste var, üstelik, insan çevresinin pek değişmediği için de ister nevrozlu bir aydın için olsun, ister şair için isterse normal bir insan için olsun, söz konusu koşullar, hep değişmeden kalmakta. Bütün bu insanların ana babaları vardır, hepsinde bir baba ya da ana kompleksi söz konusudur, hepsi de cinsellik nedir bilirler, dolayısıyla da bunların bazı ortak ve insana özgü güçlükleri olacağı doğaldır. Şairin biri, babasıyla olan ilişkisinden, bir başkası, anasıyla olan ilişkisinden etkilenmiş olabilir, daha bir başkasının şiirindeyse cinsel kompleksin kesin izlerine rastlanabilir. Ancak, bütün bunlar her normal insanda da görülecek şeyler olduğundan, bir sanat eserinin yargılanmasında belirli bir kazanç sayılmazlar. Olsa olsa, eserin psikolojik geçmişi konusundaki bilgimiz biraz daha genişlemiş ve derinleşmiş olur, o kadar.³⁴ Görüldüğü gibi Jung'un bu yaklaşımı, edebi eser yaratıcısı yazarın sadece "geçmişinden" ibaret olduğu Freud'un indirgemeci yaklaşımına göre daha çağdaş ve edebiyatın ruhuna daha uygun durmaktadır.

Edebi eser incelemelerinde sosyoloji ve tarih gibi diğer sosyal bilim alanlarının edebiyatın sınırlarını daraltmasına bir tepki olarak yapısal yöntem ortaya çıkmıştır. Diğer sosyal bilim alanlarının etkinliğini tamamen ortadan kaldırmak yerine, onları eserin gerisine doğru kaydırmak, bir anlamda flulaştırmak eğiliminin egemen olduğu edebi eser merkezli yaklaşımda sergilenen bakış açısının niteliği ile ilgili olarak Berna Moran'ın yaklaşımı da aşağı yukarı yapısalcılıkla özdeşleşen bir anlayışı barındırmaktadır. Ona göre, eserin tema'sı, kişileri, bunların arasındaki çatışma, anlatım tekniği, olay örgüsü, imgeler, ton, simgeler, bunların hepsi teknikle ilgili şeylerdir ve eserin kendine özgü anlamını meydana getirirler. Eleştirici bu gibi öğelerin arasındaki ilişkiyi, eserin içinde oynadıkları rolü, bütüne katkılarını araştırarak eserin ilk

³⁴ JUNG; *Analitik Psikoloji*, s. 310.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

bakışta fark edilmeyen yönlerini, ince anlamlarını ve zenginliklerini ortaya çıkarmaya çalışır.³⁵

Jung da edebiyat bilimcisi gibi, yazarla eser arasındaki ilişkiyi zayıflatıp eseri, yazardan çıkmış ama artık onunla çok da ilişkisi kalmamış bir üretim olarak düşünür. Bununla birlikte, bir sanat eserinin hakkını vermek için, analitik psikolojinin tamamıyla tıbbi önyargıdan kurtulması gerektiğine inanır. Çünkü ona göre, sanat eseri bir hastalık değildir, dolayısıyla da tıbbi yaklaşımdan başka bir yaklaşım gerektirir. Hekim, doğal olarak, bir hastalığı kökünden koparıp atmak ister, psikologun da doğal olarak, sanat eserine karşı bu davranışın tam karşıtı bir tutumu sergilemesi gerekir. Sanat eserini oluşturan tipik insansı özellikleri araştıracağına, her şeyden önce anlamını araştırmalı, o eseri daha iyi anlamaya yarayacaksa eğer ve yarayacağı oranda söz konusu yapıyı meydana getiren öğeleri araştırmalıdır. İçinden çıktığı bitki ile toprak arasında ne denli bir ilişki varsa, kişisel sebepler ile sanat eseri arasında da öyle bir ilişki vardır. Yetiştigi ortam hakkında bir şeyler bilirsek, bitkinin bazı özelliklerini elbette daha iyi anlarız; botanikçi için, bu, teçhizatının önemli bir bölümünü oluşturur. Ama bu öğrenildi mi, bitki hakkında bilinmesi gereken her şey öğrenildi demek değildir. Tıpta, hastalığın sebepleri ile karşılaştığında, hekimin ihtiyaç duyduğu kişisel yönelim, bir sanat eseri ele alındığında yersiz bir davranış olur, çünkü sanat eseri bir insan varlığı değildir, kişinin üstünde bir şeydir. Bir nesnedir, kişilik değil; dolayısıyla da kişisel ölçütlerle yargılanamaz. Doğrusu, gerçek bir sanat eserine özgü anlam kişisel olanın sınırlamalarını aşmış ve yaratıcısının kişisel kaygılarının çok ötesine geçmiştir. Bunun doğal sonucu olarak Jung'a göre, bir hekim, sanat eseri ile karşı karşıya geldiğinde, mesleki önyargısını kolay kolay bir yana bırakıp, görünürde geçerli, biyolojik nedensellikten arınmış bir zihniyetle ona bakamaz. Jung, bunu yaşadığı deneyimlerden çıkarmıştır. Ona göre, tamamıyla biyolojik yönelimli bir psikoloji, insan hakkında genel olarak epey şey açıklayabilse dahi, bu, sanat eserine uygulanamaz, yaratıcı rolündeki insana ise hiç uygulanamaz. Bu, insanı

³⁵ MORAN, Berna; *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınları, İstanbul, (tarihsiz), s. 180.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

bugüne değin edindiği zenginliklerden soyutlayarak onu başlangıçtaki konumuna indirgemek, dolayısıyla da kazanımlarını hiç saymak anlamına gelecektir. Tamamıyla nedenselliğe dayanan bir psikoloji, insanı, *homo sapiens* insan türünün bireyine indirgemekten öteye gidemez. Çünkü kalıtım ile aktarılan ya da başka kaynaklardan türetilen nesnelere sınırlıdır. Sanat eseri aktarılamaz ya da türetilemez. Eser, nedenselliğe dayanan bir psikolojinin eninde sonunda indirgeyeceği koşulların yaratıcı bir yaklaşımla yeniden düzenlenmesidir. Bitki, sırf toprağın ürünü değildir; özde, toprağın niteliği ile hiç ilgisi olmayan, kendi başına varolan canlı bir süreçtir. Aynı şekilde, bir sanat eserinin anlamı ve bireysel niteliği onun kendinde içkin durumdadır, kendi dışındaki belirleyici öğelerin içinde değildir. Sanat eseri, insanı sadece onu besleyen bir ortam olarak kullanan, onun yeteneklerinden kendi yasalarına göre yararlanan ve kendi yaratıcı amacının gerçekleşmesi için kendi kendini biçimlendiren canlı bir varlık olarak tanımlansa yeridir.³⁶ Jung'un bu yaklaşımı ile eser-merkezli edebiyat kuramları arasında ciddi benzerlikler vardır. Günümüzde, özellikle yapısalcılığın getirdiği bir perspektif olarak, edebiyat eleştirisinde eser mutlak addedilmekte, onun dışındaki etkenler ikinci derecede dikkate alınmaktadır. Böylece, Jung'un bu konudaki psikoloji temelli yaklaşımının edebiyat biliminin kullandığı yöntemlere - özellikle de edebi eser-yazar, biyografik nitelikli yaklaşımlar söz konusu olduğunda- doğrudan etkide bulunduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Edebiyat Biliminin Psikoloji Kaynakları

Edebiyatın bilimleşmesi de psikolojinin bilimleşmesi gibi oldukça geç bir dönemde gerçekleşmiştir. Bizde, edebi metne yaklaşım biçimleriyle onu yaratan yazara dönük yaklaşımlardaki çeşitlilik ancak 20. yüzyılın ortasında sağlanabilmiştir. Klasik döneme özgü biyografik yaklaşımlar bir tarafa bırakılırsa, 1950'lere kadar Hypolyte Taine'nin bir edebi metnin oluşumuna doğrudan yahut dolaylı katkıda bulunan ırk, zaman ve mekan üçlüsü dışında hemen hiçbir çözümlemeden bahsedilmiyordu.

³⁶ JUNG; *Analitik Psikoloji*, s. 313-314.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Bilim olarak edebiyat psikolojisi, edebiyat bilimi ile psikolojinin yöntemlerinden yararlanır. Edebiyat psikologları, edebiyat dünyasını kapsayan alanların hepsindeki sözlü ve yazılı malzeme ve verilerden yararlanırlar. Bunun içine, edebiyat dünyasını oluşturan yazarlar, okuyucular, yayıncılar, eserin dağıtım ve satışında yer almış kişilerin psikolojisi de girer. Ayrıca, edebi eserler dünyasıyla edebi eserlerde söz konusu edilen insanlar da edebiyat psikolojinin yönteminde önemli bir rol üstlenirler. Yazarların otobiyografileri, biyografileri, günlükleri, mektupları, seyahat yazıları, yarım kalmış metinleri vs. hepsiyle ilgili malzemelerin toplanarak sistemleştirilmesi gerekir. Yazara dönük olarak ulaşılabilecek bütün kaynakların elde edilmesi yazarın psikolojisinin açıklanma ve yorumlanmasında önemli bir araç olarak kullanılabilir. Bununla birlikte, anlatmaya dayalı edebi eserlerde, özellikle roman ve hikâyede yer alan kişilerin birbirlerine karşı davranışları, sarf ettikleri sözler, dil ve kalem sürçmeleri, yaşam tarzları, yaşama bakışları, içinde buldukları hâlet-i ruhiyeler.. bütün bunlar tasnif ve tahlil edilerek edebi eserin psikanalitik incelemesi yapılabilir.³⁷ Burada,

³⁷ Mehmet Kaplan'ın Ahmet Hamdi Tanpınar'la ilgili biyografisi bu anlatılanların hemen bütün yönleriyle pratik alana uygulanması değil mi? Tanpınar'ın şiir dünyasını gün yüzüne çıkarıp yorumlarken Kaplan'ın sıklıkla başvurduğu bilim alanı ve kaynak psikolojidir. Özellikle Karl Gustave Jung'un fikir sızmalarını yer yer metindeki hemen her bölümde teneffüs etmemek mümkün değil? Özellikle Tanpınar'ın hemen her metninde yararlandığı "rüya" izleği söz konusu edildiğinde edebiyatın psikoloji kaynakları bir bir dökülür ortaya bu metinde. (Bakınız: KAPLAN, Mehmet; **Tanpınar'ın Şiir Dünyası**, Dergah Yayınları, 4. baskı, İstanbul, 2001.) Bu derinlikte ve doğrudan doğruya yazarın psikoloji tahlili ile edebi eser çözümlemesinde psikoloji kaynağına müracaat edilmemiş olsa bile dolaylı göndermelerle edebiyat biliminin olanaklarını psikoloji kaynaklarıyla zenginleştirme yöntemini Sevim Kantarcioğlu'nun Ahmet Hamdi Tanpınar adlı çalışmasında görüyoruz. Tanpınar metinlerini, özellikle de hikâyelerini "yapıbozum" yöntemiyle çözümleme girişiminde bulunan Kantarcioğlu sıklıkla **Huzur** romanına da atıflarda bulunarak Mümtaz'ın şahsiyetinde edebiyatın psikoloji kaynaklarını dolaylı göndermelerle bulunur. (Bakınız: KANTARCIOĞLU, Sevim; **Ahmet Hamdi Tanpınar-Yapıbozumcu ve Semiotik Yaklaşımlar Işığında Tanpınar Hikâyeleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.) Sadece Tanpınar'la ilgili olarak, edebiyat biliminin psikoloji kaynakları bağlamında, özellikle

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

istatistikten tutun da dil bilimine; siyaset biliminden tutun da sosyolojiye kadar pek çok sosyal bilim alanının kullandığı metotlardan yararlanılabilir. Toplum psikolojisinin edebi esere ve yazara bakışı, yazar ve edebi eserin toplum psikolojisi üzerindeki etkileri de yine anket metotları kullanılarak açığa çıkarılabilir. Toplum psikolojisinin hangi durum ve şartlarda edebiyata yakın, hangi durumlarda uzak durduğu, toplumun hangi kesimlerinin edebiyata ve edebi esere daha kucaklayıcı, hangi kesimlerinin kayıtsız, hangi kesimlerinin ise antipatik baktığı da yine benzer bir yöntemler irdelenebilir.

Kuşkusuz, bu durum edebiyatın psikanalitik çözümlemesi için de geçerlidir. Edebiyat bilimi gerek edebi metne yaklaşım, gerek yazarın kimliğine, yaratma sürecine dönük yaklaşımlarda yer yer psikolojiyle ortak “yöntem”ler kullanır.³⁸ Gerçekte, insan ruhuna hitap etmeleri bakımından insana yaklaşımda benzeri teknikleri uygulamaları da doğaldır. Bu tekniklerin başında “söz”e

yazardan esere, eserden yazara dönük eleştiri yönteminin kullanıldığı öteki çalışmalar için bakınız: ASİLTÜRK, Baki; “Tanpınar’ın Şiirlerinde Duyular”, **Doğumunun 100. Yılında Ahmet Hamdi Tanpınar** (iç.), Hazırlayan: Sema Uğurcan, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 27-38; BAŞER, Nami; “Tanpınar’da Proust”, A.g.e., s. 39-46; OKAY, Orhan; “Tanpınar’ın Rüya Dünyası”, A.g.e., s. 101-106; KOLCU, Ali İhsan; **Zamana Düşen Çılgık-Tanpınar’ın Şiirinin Epistemolojik Temelleri ve Tanpınar’ın Şiir Estetiği**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.

³⁸ Edebiyatın, psikolojinin yöntemlerinden yararlanarak metin çözümlemesi yaptığı önemli çalışmalardan biri kuşkusuz Haluk Sunat’ın Adalet Ağaoğlu romanlarına dönük yaptığı “psikolojik” gezintidir. Sunat, söz konusu çalışmasında, hem bir yazar-özne olarak Adalet Ağaoğlu’nun ruh dünyasına ışık tutuyor hem de yazar-öznenin kurguladığı bakış açısının somutlaştırdığı romanlarındaki karakter çözümlemelerinde aynı yöntemi kullanıyor. Edebiyat biliminin psikoloji kaynaklarından doğrudan yararlanma pratiğini göstermesi bakımından önemli görünen bu çalışma için bakınız: SUNAT, Haluk; **Hayal, Hakikat, Yaratı-Adalet Ağaoğlu ve Roman Dünyasına Psikanalitik Duyarlıklı Bir Bakış**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001. Edebi metin çözümlemesinde “doğrudan” psikanalitik yöntemden yararlanan öteki iki çalışma için bakınız: EMRE, İsmet; “Zehra Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım”, **Arayışlar-İnsan Bilimleri Araştırmaları**, Yıl: 6, Sayı: 13, Isparta, 2005 ve KORKMAZ, Ramazan; “Tevarüs Eden Yazgı: Aşk-ı Memnu”, **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı** (iç.), Yazarlar: Dr. Ramazan Korkmaz ve Diğerleri, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 149-160.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

verdikleri önem gelir. Edebiyat bilimi, kelimeleri araç olarak kullanıp insan ruhunu “doğrudan” etkilemenin yollarını ararken, aynı şekilde psikoloji de özellikle ruhsal tedavide “söz”ü önemli bir araç olarak kullanır. “Psişik tedaviyle belirtilmek istenen, daha çok, ‘ruh’tan kalkılarak uygulanacak bir tedavi, ruhsal ya da bedensel bozuklukların, insanın en başta ruhsal yönü üzerinde etkili çarelerden yararlanılarak sağaltımıdır.

İlgili çarelerin başında da söz geliyor. Yani **söz**³⁹ de psişik tedavide başvurulan hatırı sayılır bir araçtır. İşin içinde olmayanlar, ruh ve bedende baş gösterecek bozuklukların hekimin yalnızca sözleriyle giderilebileceğine kolay akıl erdiremeyecek, sanki bununla kendilerinden büyü ve sihre inanmaları isteniyormuş gibi bir tutum takınacaklardır. Böyle davranmakta haksız sayılmazlar; günlük konuşmalarımızda kullandığımız sözler, sararıp solmuş büyümlü nesnelere başka şeyler değildir.”⁴⁰ Dikkatle bakıldığında, Freud’un kelimelere bakışındaki özenle yetkin bir şairin yaklaşımındaki dikkatin örtüştüğünü görebilirler. İşte malzemeyi kullanmadaki bu benzerlik kendiliğinden yaklaşım benzerliğine dönüşmekte ya da onu getirmektedir. Kaldı ki yazar-öznenin yaratma esnasında sahip olduğu “trans” durumu bir yönüyle psikolojideki “egonun uyutulması” süreciyle birçok bakımdan benzeşmektedir. Her iki durumda da ego uykuda, dış dünya devre dışı, bilinç altı sere serpe ortada gezinmektedir; üstelik hem hipnoza tabi tutulan özne hem de yaratıcı olarak yazar/şair egonun bastırıldığı, gün yüzüne çıkarmadığı sayısız olay ve düşünceyi görünür kılmaktadırlar. İşin ilginç tarafı ise hem analiz edilen kişi hem de yazar-özne “trans” durumu tamamlandıktan sonra kendilerini ol-

³⁹ Freud, “söz”e o kadar önem veriyor ki cümlelerini dolaştırıp sözün yaratıcı etkisine getirmeden edemiyor: “Psişik tedaviyle anlatılmak istenen, daha çok ruhtan yola çıkarak uygulanacak bir tedavi, ruhsal ya da bedensel bozuklukların, insanın en başta ruh yönü izlerinde etkili tedavi yöntemlerinden yararlanarak sağlığa kavuşturulmasıdır. Bu çözüm yolunun başında da söz, yani diyalog geliyor. Böylece sözün de psişik tedavide başvurulan önemli bir araç olduğu ortaya çıkıyor.” Sigmund Freud; **Psikanaliz ve Ruhsal Kimlik**, Çeviren: Özlem Gürses, Nabu Kitap, İstanbul, 2001, s. 101.

⁴⁰ FREUD, Sigmund; **Psikanaliz Üzerine**, Çeviren: Kamuran Şipal, Cem Yayınları, İstanbul, 1998, s. 32.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

duğundan daha iyi hissetmektedirler. Bunda kuşkusuz latent alana sızmış, egoyu sürekli rahatsız eden birtakım görüngülerin, ortaya çıktıktan sonra bünyedeki ağırlığını kaybetmekten kaynaklı bir hafiflemeden bahsedilebilir ki bu duygu hem analize tabi kişide hem de sanatçıda üst düzeyde hissedilir. Sonuçta, analiz ile yaratma süreçleri arasında sıkı bir bağın olduğu ifadelendirilebilir.

Buradan hareketle, yazar-öznenin edebi eseri yaratma süreçleri içeriğine girilebilir. Böylece, yaratma süreçleri ile edebi eser arasındaki sıkı bağ göz önünde bulundurularak edebi esere dönük yaklaşımlarda kullanılmak üzere elde edilmiş bulunan edebi eseri yaratma süreçlerine ait bilgiler kullanılabilir. Madem ki analiz ile yaratma arasında doğrudan bir bağ kurulabiliyor, o hâlde yazarın yazma eylemi için transa geçtiği anda yaşadığı fizyolojik ve ruhsal değişimler konusunda psikolojiden yararlanılabilir. Bu manada, edebiyat psikologunun göz önünde bulundurması gereken hususlardan biri de kuşkusuz bir yazardan ötekine değişen yaratma tarzındaki farklılıkları belirlemek ve eseri incelerken söz konusu farklılığı göz önünde bulundurmadır: "Sanat psikolojisini incelerken, birbirinden ayrı yaratma tarzları olduğunu unutmamamız gerekir. Çünkü bir sanat eserinin yargılanmasında önemli olan şey, büyük çapta bu ayrıma dayanır. Bunun farkına Schiller de varmıştı. Kendisini bunu, bildiğimiz gibi duygusal⁴¹ ile naif kavramı içinde sınıflandırmaya tabi tutmuştu."⁴² Jung'a göre, düzyazı olsun, şiir olsun, tamamıyla belli bir sonuç yaratmayı amaçlayan, yazarın niyetinden doğan edebiyat eserleri de vardır. Elindeki malzemeyi kafasındaki belli bir amacın çerçevesi içinde işler; yapmakta olduğu esere bir şeyler ekler, ondan bir şeyler çıkarır, bir yanını daha çok vurgularken, bir başka yanını gölgeler, orasına burasına dokunur, her defasında da elde edeceği topyekun etki üzerinde titizlikle durur ve biçim ile üslup yasalarına yakından

⁴¹ Jung, burada duygusal sanatı içe dönük; naif sanatı da dışa dönük olarak düşünmüştür. Ona göre bir kısım yazarlar içe dönük bir bakış açısıyla üretirlerken; diğer bir kısmı ise dışa dönük bakış açısının egemen olduğu metinler üretirler. Bir edebiyat psikologunun burada metni ele alırken bu iki bakış açısından hangisinin tercih edildiğini bir öncül olarak ortaya koyup ondan sonra incelemesine başlaması gerekir.

⁴² JUNG; *Analitik Psikoloji*, s. 316.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

uyar.⁴³ Bütün yargı gücünü kullanır, kullanacağı sözleri tam bir özgürlük içinde seçer. Malzemesi baştan başa sanat amacının emrindedir; sadece kafasındaki şeyi dile getirmeye adanmıştır kendini. Ya kendini bile bile öncü durumuna getirmiş ya da sanat eseri onu öylesine bir araç yapmıştır ki, kendisi bunun farkında değildir. Öyle veya böyle sanatçı sanatı ile öylesine özdeşleşmiştir ki, niyetleri ile melekeleri, yaratma eyleminin kendinden ayrılmaz duruma gelmiştir. Bunu görmek için edebiyat tarihinden örnekler vermeye ya da sanatçıların kendilerinin tanıklığına başvurmaya gerek yoktur.⁴⁴

Aslında, sözün burasında ciddi bir örnek vermek, sanatçının yarattığı eserde gözettiği ölçüyü daha yakından kavramak için gerekli görünmektedir. Tolstoy, *Sanat Nedir?* adlı eserinde Jung'un analitik psikoloji bağlamında söylediklerini bir sanatçı gözüyle söyler ve her ikisi arasında ciddi bir yakınlık, hatta özdeşlik kurar. Tıpkı Jung gibi, Tolstoy'a göre de sanat, birazcığın olduğu yerde başlar. Ona göre, bu söz, sanatın bütün özüdür. Fakat bu sözün haklılığı, özellikle müzikte dikkat çeker. Müziğin icrası sanatsal olmalıdır, sanat olmalıdır. Bir başka deyişle, müzik bir etkileyicilik taşımalıdır. Bunun için üç temel koşul gözetilmelidir. Müzikal mükemmellik için pek çok başka şeye de ihtiyaç duyulur: Bir ses-ten ötekine kesintisiz ve sürekli bir geçiş: Ses, düzenli bir biçimde artmalı ya da azalmalı; ses, başka bir sesle karışmamalı; ses, bu ya da şu tona sahip olmalı ve daha pek çok özellik... Fakat bunlardan üçünü ele almak işimizi görecektir Tolstoy'a göre, sesin perdesi, zaman ve sesin gücü. Müzik, yalnızca etkilediği zaman sanat olur. Müzik; ses, olması gerekenden ne çok yüksek ne de zayıf olarak alındığında, o ses tonuna ihtiyaç duyulduğu sürece devam edildi-

⁴³ Jung'un vurguladığı edebi eser yaratımının bu aşamasına ilişkin olarak Tolstoy, daha detaylı bir açıklama yapar. *Sanat Nedir?* adlı eserinde sadece edebiyat ürünlerinin değil, genel olarak bütün sanat üretimlerinin yazarın kendi tercihine göre yaptığı müdahalelerle biçimlendiğini ve her unsurdan birazcık alınarak oluşturulan bütünün insan zevkini okşayacak estetik bir üretime dönüştürüldüğünü söyler. Daha geniş bilgi için bakınız: TOLSTOY, Lev Nikolay; *Sanat Nedir*, Çeviren: Kabil Demirkıran, Şule Yayınları, İstanbul, 2000, s. 85-99.

⁴⁴ JUNG; *Analitik Psikoloji*, s. 315.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

ğinde ve sesin gücü gerekenden ne çok ne de az olduğunda etkileyici olur. Sesin tonundaki en küçük sapma, zamandaki en küçük artış ya da azalış, sesin ihtiyaç duyulunun ötesinde en ufak ölçüde güçlenmesi ya da zayıflaması mükemmelliği ve sonuç olarak da eserin etkileyiciliğini yok eder. Müzik sanatında çok basit ve çok kolay ulaşılabilir gözüken etki duygusu, sadece icracı, müziğin mükemmelliğinde gerekli olan en ufak ölçüyü yakaladığı zaman, farkına varabileceğimiz bir şeydir. Bütün sanatlarda bu aynıdır: Resimde birazcık daha açık, birazcık daha koyu, birazcık daha yüksek ya da alçak, sağa ya da sola; tiyatro sanatında tonlamada birazcık daha zayıf birazcık daha güçlü, birazcık daha önce ya da sonra; şiirde birazcık atlanmış, fazla vurgulanmış ya da abartılmış... Etkileme, yalnızca, sanatçı bir sanat eserini oluşturan en küçük ve en ince ölçüleri yakaladığında gerçekleşir. Dış unsurlarla bu ince ölçüleri bulmayı insanlara öğretmek imkansızdır. Bu ince ölçüler, yalnızca insan kendi hislerine teslim olduğunda bulunabilir. Hiçbir teknik bilgi bir dansçıya müziğin inceliklerini öğretmez. Hiçbir teknik bilgi bir şarkıcı ya da kemancıya sesinin en küçük merkezini tamamıyla kullanmayı öğretmez. Bir tasarımcıya mümkün olan bütün doğru çizgileri çizmeyi öğretmez. Bir şaire sırf uygun sözcükler arasında doğru bir düzen kurmayı öğretmez. Bunların hepsi duyguyla bulunur. Bu nedenle de okullar, sanata benzeyen şeyi üretmek adına gerekli olanı öğretebilir, sanatın kendisini değil.⁴⁵ Böylece, Tolstoy, sanatın ortaya çıkış koşullarını, bilinçli, iradi bir sürece değil, bunun yerine insan doğasının gizil köşelerinde bulunan ve tarif edilmez noktaların harekete geçişine bağlar. Bu bakış ile Jung'un, sanatçının eserinin edilgin bir nesnesine dönüştüğü düşüncesi hemen hemen aynı kapıya çıkmaktadır.

Jung, yazarla yazdığı eser arasındaki bağı ele alırken, iyi metinlerin yazar tarafından yazılmış olanlar değil, kendilerini yazara yazdıranlar olduğunu söyler. Ona göre, yazarla eser arasında gizil bir bağ vardır ve dünyanın gelmiş geçmiş en ciddi sanat eserleri sanatçıları kendilerine ram edenlerdir. Bu tür büyük metinler, kendilerini yazarlara ellerinden tutup yazdırırlar; yazar, kaleminin yazdığı şeylere hayretle bakar. Burada, belki de şair, bir yandan kendi içinden bir şeyler yaratıyor ve bilinçli olarak niyetlendiği şeyi üretiyor gibi görünürken, yaratıcı güdüye kendini öyle

⁴⁵ TOLSTOY; *Sanat Nedir?*, s. 266-267.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

kaptırıyor ki, 'yabancı' bir iradenin farkında olmuyor. Tıpkı öteki şair tipinin, her ne kadar kendi *özbeninin* sesi olduğu açıksa da, kendi iradesinin görünürde 'yabancı' bir esin perisi gibi konuştuğundan habersiz olduğu gibi. Bu durumda, şairin salt özgürlük içinde yaratmakta olduğu kanısı bir duyu aldanması olur: Şair, kendisinin yüzdüğünü sanırken, gerçekte, gözle görünmeyen bir akıntı ile sürüklenmektedir.⁴⁶ Böylece, eser, kendi biçimini kendi getirmiş olur; yazarın eklemek istediği bir şey, eser tarafından reddedilebilir, kendisinin kabule yanaşmadığı bir şeyse ona tekrar zorla kabul ettirilebilir. Bu olaydan önce, bilinçli zihin, hayret içinde, boş durumdayken, birdenbire yaratmayı aklından geçirmedeği ve kendi iradesinin hiçbir zaman doğuramayacak olduğu bir düşünce ve imge selinde boğulur. Gene de kendisine rağmen, bunun kendi özleminin sözleri olduğunu, kendi öz en iç doğasının kendini açmakta olduğu şeyler telaffuz ettiğini kabul etmek zorunda kalır. Kendi içindeki yabancı gibi görünen dürtüye boyun eğmek ve onu nereye götürüyorsa, oraya gitmek zorunda olduğunu, eserinin kendinden daha büyük olduğunu duymaktadır; kullanmakta olduğu, kendisinin olmayan, dizginleyemediği bir güce sahip olduğunu fark etmektedir. Burada, sanatçı yaradılış süreci ile özdeş değildir; eserinin egemenliği altında olduğunun farkındadır, o ikinci bir insan gibidir ya da yabancı bir iradenin büyüsel dairesi içine hapsolmuş, kendi olmayan bir insan gibi.⁴⁷

Jung, yazarını peşinden sürükleyen bu tarz içgüdüye yaratıcı güdü adını vermektedir. Ona göre, sanatçıların analizi, bilinç dışından doğan yaratıcı güdünün sadece gücünü değil, aynı zamanda kaprisli ve inatçı karakterini de yansıtmaktadır. Büyük sanatçıların yaşam öykülerinde gördüğümüz gibi bazen yaratıcı dürtü öyle buyurgan oluyor ki sağlığı ve sıradan insan mutluluğu pahasına da olsa, insanlıkları üzerinden geçiniyor ve her şeyi eserin hizmetine koşuyor. Sanatçının psişesindeki henüz doğmamış eseri, doğada mevcut kuvvetlerdendir. Amacına ya güç kullanarak zorbaca ya da onu taşıyan araç olan insanın kişisel kaderine aldırmaksızın, doğanın kendine özgü ince kurnazlığı sayesinde erişir.

⁴⁶ JUNG; *Analitik Psikoloji*, s. 317.

⁴⁷ JUNG; *A.g.e.*, s. 315- 316.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Yaratıcı güdü, kendi içinde, tıpkı sayesinde beslendiği toprağın içinden fıskırıp yaşayan bir ağaç gibidir. Dolayısıyla, yaratıcı süreci, insan psişesi içine dikilmiş canlı bir şeymiş gibi düşünürsek iyi olacak. Jung'a göre, analitik psikoloji dilinde, bu canlı nesneye 'özerk kompleks' , kendi başına buyruk karmaşa demek gerekir. Bilincin hiyerarşisi dışında kendi başına buyruk bir yaşam süren psişenin içinden kopmuş bir parçadır bu. Enerji yüküne göre ya bilinçli etkinliklerin rahatsızlığı olarak ya da egoyu kendi amacına koşabilen üstün bir yetkili gibi ortaya çıkar. Bu durumda, kendini yaratıcı süreç ile özdeşleştiren şair, buyuran bilinçdışı çalışmaya başlar başlamaz daha işin başında boyun eğen kişi durumuna gelmektedir. Ama yaratıcı gücü yabancı bir şey gibi gören öteki şair, türlü nedenlerden, boyun eğmeyen ve hazırlıksız yakalanan biri gibidir.⁴⁸ İsmet Özel, ne kadar özgün nitelikler taşırsa taşırsın sanatlardan bir sanat olan şiirin insan ruhunun derinlikleriyle ilgili bilgileri dolaysız bir şekilde verdiğini ifade ederek Jung'un ayrımını yaptığı şair tiplerinden ilkinde örnek verir. Özel'e göre sözle, sesle, görüntüyle, renkle, hacımla hangi araçlarla ortaya konulursa konulsun sanat eserlerinin insan zihnine, insan ruhuna katkısı bazı şeyleri doğrudan kavramaya yardımcı oluşlarından doğar. Doğrudan kavrayış, kuralları bilinen anlama ve akıl yürütme yollarının ötesinde bir 'edinme' yoludur. Sanat dışındaki düşünme alanlarında, zihin çabalarında herhangi bir şeyi kavramak için adım adım bazı bağlantıların, ilişkilerin evrelerinden geçilir, öğeler arasındaki ilgi dolayısıyla bir 'doğru' kavranılır. Sanat ise *adım adım kavranabilen, açıklamalar yoluyla yaklaşılabilen bir doğru sunmaz insanlara. Bütün ince işlere, yıllar süren sanat çalışmalarına rağmen sanat temas edildiği anda ortaya çıkan ve hiçbir zaman bazı araçlar gerektirmeyen bir etki ile insan hayatında yer eder.*⁴⁹ Özel, şiirle ilgili bu yaklaşımıyla edebiyat psikologunun neden edebiyat eserlerinden yararlanmak durumunda oluşunu da veciz biçimde ortaya koymuştur.

Burada, yazarın eser üretirken tek yönlü bir hareket içinde olmadığını, bazen malzemenin yazarı biçimlendirmesi gibi yazarın malzemesini seçtiği ve eserin başından sonuna kadar onu yönlendirdiği yaratma süreçleri de vardır. Hem yazarın iradesinin öne

⁴⁸ JUNG; *A.g.e.*, s. 317-318.

⁴⁹ ÖZEL, İsmet; *Şiir Okuma Kılavuzu*, Çıdam Yayınları, İstanbul, 1991, s. 51.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

çıkarak eserin malzemesini belirlediği; hem de eserin iradesinin yazarın iradesini bastırarak onu araçlaştırdığı durumlara örnek gösterilebilir ve her iki anlayışta da ortaya çıkmış iyi metinler vardır. Bir edebiyat psikologu, edebi eser incelemesinde daha başlangıçta, yazarın çıkış noktasındaki bakışını, niyetini bilir, bilmek durumundadır. Jung'a göre, çıkış noktalarındaki bu değişikliğin bir sanat eserinde belli olması gerekmektedir. Çünkü durumlardan birinde, sanat eseri istenilen sonucu elde etmek için, insan tarafından dilendiğince biçimlendirilen ve tasarlanan bilinçli bir üründür. Ötekinde ise, bilinçdışı doğadan kaynaklanan bir olay ile, amacna, insan bilincinin yardımı olmadan ve çoğu kez kendi biçimi ve yaratacağı etki konusunda inatçılık ederek, ona meydan okuyan bir şeyle karşı karşıyayız. Birinci sınıfa ait anlayışın sınırlarını hiçbir zaman aşmayacağını, yaratacağı etkinin yazarın niyetiyle sınırlı olacağını, ötesine geçmeyeceğini düşünmemiz gerekir. Gelgelelim, öteki sınıfa giren eserler söz konusu olduğunda, yaratış süreci boyunca yazarın bilincinin işlemediği, anlayışımızın ötesinde olan kişüstü bir şey söz konusudur. Bu durumda, biçim ve içerikte bir tuhafılık, ancak sezgiyle algılanabilecek düşünceler, anlam dolu bir dil ve bilinmeyen bir şeyin en iyi biçimde dile getirilen ifadeleri, gerçek simge olan imgelerle, gözle görülemeyen bir kıyıya doğru uzatılmış köprüler ile karşılaşırız. Bu ölçütler, uygulamada da genellikle onaylanmakta, bilinçli olarak tasarlanmış bir eser, bilinçli olarak seçilmiş malzeme, ne zaman karşımıza çıksa, bunların birinci sınıfa soktuğumuz niteliklere uyduğunu görüyoruz. Yoksa, öteki sınıfa giriyor. Schiller'in oyunları, *Faust*'un İkinci bölümü, daha da iyisi *Zerdüşt*, buna iyi örnektir. Ancak Jung, eseri ile olan kişisel ilişkilerini iyice incelemeyen, tanımadığımız bir şairin eserini bu sınıflardan herhangi birine sokmanın doğru olmadığını söyler. Çünkü, şairin içedönük bir tip mi, dışadönük bir tip mi olduğunu bilmek yetersizdir. Bunun sebebi ise, bir şairin kimi zaman bir tipin, kimi zaman da diğer tipin kılıfına bürünerek eserini yaratabilmesinin mümkün oluşudur.⁵⁰

Bütün bunları derleyip topladığımızda, Yeni Türk Edebiyatı sürecinde edebi esere yaklaşma biçimleri konusunda da

⁵⁰ JUNG; *Analitik Psikoloji*, s. 318.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

edebiyat bilimine ciddi katkılar sunduğu gerçeğiyle karşılaşırız. Bu, bir taraftan edebi metinler içinde yer alan kişilerin ruh çözümlerinden hareketle metin yazarının iç dünyasına nüfuz etme; öte taraftan ise edebi metin içindeki kişilerin birbirleriyle kurdukları karmaşık ilişkilerin temellerine inme yolunda ışık tutucu olmuştur. Dahası, modern ve postmodern sürecin yarattığı insan prototipinin edebi metinlerdeki karşılığını görebilme olanağını edebiyat bilimi psikolojinin geliştirdiği yöntemler yoluyla bulmuştur demek çok da abartı değildir.

SONUÇ

Genel olarak sanatın özelde ise edebiyatın “insan”ı, hayatı boyunca yaptığı yolculukta her yönüyle tanımaya; onun, kendisiyle, hemcinsleri ve nesnel dünyasıyla girdiği ilişkiyi bir tür betimlemeye çalıştığını söyleyebiliriz. Elbette, özellikle edebi metin yaratıcısı olarak yazar-özne ile onun oluşturduğu kurgusal dünyanın insanları bütün bu ilişkiler yumağını belli düzeyde duygusal ve düşünsel sıçramalarla yapmakta, içinde buldukları ruh hâli her duruma, olaya ve sürece göre kırılabilirlik gösterip değişime uğramaktadır. Bu yönüyle bakıldığında edebiyat, edebiyat dünyası, yazar-özne, edebi eser, kurmaca evren bütünüyle psikolojinin sarmaladığı, çekip çevirdiği bir havayı teneffüs eder, etmek zorundadır.

Modernizmin, insanı klasik kültürden alarak bireyleştirmesi ve ‘dışarıya açık’ hâle getirmesi; postmodernizmin, bu bireyi dağılgan, çok uçlu, içi ve içeriği boşaltılmış bir özneye dönüştürmesi ve yaşam alanının her santimetresini yeniden tasarlamayı planlayan bu iki büyük hareketin karmaşıkleştirdiği dünya, bir taraftan psikolojinin temellerini oluştururken öte taraftan da psikolojinin profesyonel bir çalışma disiplini olarak sosyal bilimlerin farklı şubelerini etkileyen, ama aynı zamanda ondan etkilenen bir süreci başlatmıştır. Bu süreçte belki de psikolojiyi, onun yöntemlerini, en az fizyoloji kadar etkileyen sanat şubesi edebiyat ve edebiyat bilimi olmuştur. Bu bağlamda psikoloji, özellikle hipnozda kullanmak için “söz”, söze bağlı edebi ifade biçimleri ve dil bilimine başvurmayı ilke edinmekle yetinmeyip, deha düzeyindeki yazarların yarattığı büyük metinlerden, şaheserlerden yararlanma

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

yoluna da gitmiştir. Bugün, psikolojinin, derin ve yeni psikolojinin vazgeçemediği en önemli tarihi kişiliklerden birinin Dostoyevski olduğunu, Dostoyevski metinlerinin psikoloji bölümlerinde ders ve başvuru kitabı olarak kullanıldığını hepimiz biliyoruz. Ama aynı şeyi, edebiyat ve edebiyat bilimi de yapmakta; hem yazar, yaratacağı fiktif dünyanın insanlarını kurgularken ve hem de edebiyat bilimci yaratılmış olan edebi metinlerin iç evrenine nüfuz etme çabasında bulunurken psikolojinin verilerinden yararlanmakta, bu bağlamda örneğin Sigmund Freud, Karl Gustave Jung metinleri lisans düzeyinde başvuru kitabı olarak önerilmekte, okutulmaktadır. Sanat ve bilim olarak edebiyatın, gerek doğasına yönelik bakış açısı kurgulamaları bakımından gerekse icra ettiği fonksiyon ve işlevsellik yönüyle psikoloji biliminin kaynaklarından doğrudan yahut dolaylı şekilde istifade ettiği artık günümüz bilim dünyasının bildiği bir gerçektir. Bu etkinin, Batılılaşma sürecinden sonra başladığı, Yeni Türk Edebiyatı adını verdiğimiz sürecin yarattığı medeniyet tasarısının kışkırtmalarıyla yaygınlaşıp profesyonelleştiği de en azından bir önceki ifade kadar doğrudur. Sanat ve bilim olarak edebiyatın, Yeni Türk Edebiyatı sürecinde de geçmişten bugüne doğru, psikolojiden periferik bir veri ve profesyonel, nesnelleşmiş bilgi olarak yararlanma yollarını çeşitlendirip yoğunlaştırdığı da ayrıca kaydedilmesi gereken bir başka tespittir. Haddi zatında, kendisi de edebi metinlerden ve onun inşacısı konumundaki yazar-şair öznenen sonuna kadar yararlanma yollarını denemiş olan psikolojinin edebiyat sanatına ve bilimine kaynaklık etmesi kadar doğal bir şey olamaz.

Bütün bunlardan sonra, Yeni Türk edebiyatının psikoloji kaynaklarının dört yoldan oluştuğunu ifade etmek mümkündür:

1. Psikolojinin, edebiyat ve edebiyat bilimini, yazar-öznenin el yordamıyla, tesadüfen bulduğu psikolojik gerçeklikler şeklinde etkilemesi. Yeni Türk Edebiyatının oluşumunda ve başlangıcında yazılan metinlerdeki psikoloji varlığı bununla ilişkilendirilebilir.

2. Psikolojinin, yazar-öznenin edebiyat geleneğinden ve sadece "teorik düzlem"de elde ettiği birikimler şeklinde Yeni Türk Edebiyatını etkilemesi; yazar-öznenin, hem içgüdüleri hem psiko-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

lojinin verileri, hem de edebi geleneğin etkisiyle psikolojiden yararlanılmasıyla oluşturduğu edebi metinlerden bazıları şunlardır: Halit Ziya Uşaklıgil, Peyami Safa, Reşat Nuri Güntekin metinleri bu kategoriye örnek verilebilir.

3. Psikolojinin bilimleşmesinden sonra psikoloji metinlerinden yazar-öznenin doğrudan etkilenmesi yoluyla gerçekleşen etkilenmeler: Ahmet Hamdi Tanpınar: *Huzur, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Hikâyeler*; Yusuf Atılgan: *Aylak Adam, Anayurt Oteli*, Oğuz Atay: *Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar* metinleri bu kategoride değerlendirilebilir.

4. Yeni Türk Edebiyatının, edebiyat bilimine yaklaşma yöntemlerinden biri olarak “psikanaliz”i benimseme şeklinde: Mehmet Kaplan’ın şiir, hikâye ve roman çözümleme yöntemleri ile Haluk Sunat, Ramazan Korkmaz, İsmet Emre, Oğuz Cebeci gibi nispeten edebiyat psikolojisi çalışan bilim adamlarının psikolojinin bütün verilerinden yararlanmaları bu kategoride değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- ASILTÜRK, Baki; “Tanpınar’ın Şiirlerinde Duyular”, **Doğumunun 100. Yılında Ahmet Hamdi Tanpınar** (iç.), Hazırlayan: Sema Uğurcan, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.
- ATAY, Oğuz; **Tehlikeli Oyunlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- ATAY, Oğuz; **Tutunamayanlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- ATILGAN, Yusuf, **Aylak Adam**, YKY, İstanbul, 2002.
- ATILGAN, Yusuf; **Anayurt Oteli**, 3. baskı, İstanbul, 1987.
- BAŞER, Nami; “Tanpınar’da Proust”, **Doğumunun 100. Yılında Ahmet Hamdi Tanpınar** (iç.), Hazırlayan: Sema Uğurcan, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.
- BAYRAV, Süheyla; **Yapısal Dilbilimi**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 1998.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

-
- BOZKURT Nejat; **Sanat ve Estetik Kuramları**, Sarmal Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1992.
- CEBECİ, Oğuz; **Psikanalitik Edebiyat Kuramı**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2004.
- DOSTOYEVSKİ, Fyodor M.; **Suç ve Ceza**, Çeviren: Muttalip Özkan, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2004.
- DOSTOYEVSKİ, Fyodor M.; **Budala**, Çeviren: Servet Lünel, MEB Yayınları, İstanbul, 1992.
- EMRE, İsmet; **Edebiyat ve Psikoloji**, Anı Yayınları, Ankara, 2005.
- EMRE, İsmet; "Zehra Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım", **Araştırmalar-İnsan Bilimleri Araştırmaları**, Yıl: 6, Sayı: 13, Isparta, 2005.
- FLAUBERT, Gustave; **Madam Bovary**, Çeviren: Sonat Kaya, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2004.
- FREUD, Sigmund; **Düşlerin Yorumu II**, Çeviren: Emre Kapkın, 3. baskı, Payel Yayınları, İstanbul, 1996.
- FREUD, Sigmund; **Psikanaliz Üzerine**, Çeviren: Kamuran Şipal, Cem Yayınları, İstanbul, 1998.
- FREUD, Sigmund; **Psikanaliz ve Ruhsal Kimlik**, Çeviren: Özlem Gürses, Nabu Kitap, İstanbul, 2001.
- JUNG, Carl Gustav; **Analitik Psikoloji**, Çeviren: Ender Gürol, Payel Yayınları, İstanbul, 1997.
- KANTARCIOĞLU, Sevim; **Ahmet Hamdi Tanpınar-Yapıbozumcu ve Semiotik Yaklaşımlar Işığında Tanpınar Hikâyeleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- KAPLAN, Mehmet; **Hikâye Tahlilleri**, 3. baskı, İstanbul, 1986.
- KAPLAN, Mehmet; **Şiir Tahlilleri I**, Dergah Yayınları, 9. baskı, İstanbul, 1985.
- KAPLAN, Mehmet; **Şiir Tahlilleri II**, Dergah Yayınları, 7. baskı, İstanbul, 1988.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

- KAPLAN, Mehmet; **Tanpınar'ın Şiir Dünyası**, Dergah Yayınları, 4. baskı, İstanbul, 2001.
- KAPLAN, Mehmet; **Tip Tahlilleri**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1987.
- KIRAN, Zeynel; **Dilbilim Akımları**, Onur Yayınları, Ankara, 1986.
- KOLCU, Ali İhsan; **Zamana Düşen Çılgılık-Tanpınar'ın Şiirinin Epistemolojik Temelleri ve Tanpınar'ın Şiir Estetiği**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.
- KORKMAZ, Ramazan; "Tevarüs Eden Yazgı: Aşk-ı Memnu", **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (iç.)**, Yazarlar: Dr. Ramazan Korkmaz ve Diğerleri, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Mehmet Rauf; **Eylül**, Hazırlayan: Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul, 1996.
- MORAN, Berna; **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, Cem Yayınları, İstanbul, (tarihsiz), s. 180.
- Nabizade Nazım; **Zehra**, Düzenleyen: Mustafa Nihat Özön, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.
- OKAY, Orhan; "Tanpınar'ın Rüya Dünyası", **Doğumunun 100. Yılında Ahmet Hamdi Tanpınar (iç.)**, Hazırlayan: Sema Uğurcan, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.
- ÖZEL, İsmet; **Şiir Okuma Kılavuzu**, Çıdam Yayınları, İstanbul, 1991
- PIAGET, Jean; **Yapısalcılık**, Çeviren: Ayşe Şirin OKYAYUZ YENER, Doruk Yayınları, Ankara, 1999.
- REICH, Wilhelm, **Kişilik Çözümlemesi**, Çeviren: Bertan Onaran, Payel Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1997.
- SAFA, Peyami; **9. Hariciye Koğuşu**, Ötüken Yayınları, 33. baskı, İstanbul, 1999.
- SAFA, Peyami; **Fatih-Harbiye**, Ötüken Yayınları, 18. baskı, İstanbul, 1999.
- SUNAT, Haluk; **Hayal, Hakikat, Yaratı-Adalet Ağaoğlu ve Roman Dünyasına Psikanalitik Duyarlıklı Bir Bakış**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

-
- TANPINAR, Ahmet Hamdi; **Huzur**, Dergah Yayınları, 11. baskı, İstanbul, 2002.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi; **Saatleri Ayarlama Enstitüsü**, Dergah Yayınları, 7. baskı, İstanbul, 2000.
- THOMSON, George; **İnsanın Özü**, Çeviren: Celal Üster, 5. baskı, Payel Yayınları, İstanbul, 1998.
- TOLSTOY, Lev Nikolay; **Sanat Nedir**, Çeviren: Kabil Demirkıran, Şule Yayınları, İstanbul, 2000
- TROYAT, Henri; **Dostoyevski**, Çeviren: Leyla Gürsel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- URGAN, Mina; **Virginia Woolf**, YKY, 4. baskı, İstanbul, 2001
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya; **Aşk-ı Memnu**, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1978.
- WELLEK, Rene ve WARREN, Austin; **Edebiyat Biliminin Temelleri**, Çeviren: Ahmet Edip Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.
- YÜCEL, Tahsin; **Yapısalcılık**, YKY, İstanbul, 1999.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*